

Univerzita Karlova v Praze
Evangelická teologická fakulta

Diplomová práce

Miroslav Kovař

Pastierska starostlivosť o starých ľuďí – Problematika veľkého vekového rozdielu medzi farárom a členmi zboru v Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku

Katedra praktické teologie

ThDr. Ladislav Beneš

Evangelická teologie

2007

Ďakujem vedúcemu mojej diplomovej práce ThDr. Ladislavovi Benešovi za usmerňovanie a vedenie a tiež všetkým, ktorí mi boli oporou a povzbudením.

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu s názvom „Pastierska starostlivosť o starých ľudí – Problematika veľkého vekového rozdielu medzi farárom a členmi zboru v Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku“ napísal samostatne a výhradne s použitím citovaných prameňov.

V Prahe dňa 27. 03. 2007

Miroslav Koval'

Obsah

Anotácia.....	1
Úvod.....	2
1 Biblický pohľad (ako východisko).....	4
1.1 Stará zmluva.....	4
1.2 Nová zmluva.....	4
1.3 Zhrnutie.....	4
2 Staroba.....	5
2.1 Znaký starnutia a staroby.....	5
2.1.1 Vonkajšie znaky staroby (fyzické).....	6
2.1.2 Vnútorne znaky staroby (psychické).....	6
2.1.2.1 Starnutie intelektu.....	6
2.1.2.2 Emočné rysy starnutia.....	7
2.3 Tvorivosť v období senia.....	8
2.4 Sociopsychické vzťahy v období senia.....	8
2.4.1 Starnutie v zamestnaní.....	9
2.4.2 Starnutie na dôchodku.....	9
2.4.3 Starnutie v rodine.....	10
2.4.4 Starnutie v izolácii.....	10
2.5 Smrť.....	11
2.5.1 Exkurz: Postoj ku smrti a umieraniu v priebehu dejín.....	11
2.6 Náboženstvo a starnutie.....	13
3 Pastierska starostlivosť.....	14
3.1 Exkurz: Porovnanie pastierskej a lekárskej starostlivosti o dušu.....	14
3.2 Pastierska starostlivosť o starých ľudí.....	15
3.2.1 Základy pastierskej starostlivosti o starých ľudí.....	17
3.3 Pastiersky rozhovor so starým človekom.....	19
3.3.1 Spoveď.....	22
3.4 Laici ako pomocníci pri pastierskej starostlivosti?.....	22
3.4.1 Povolanie starého človeka ku službe v spoločenstve.....	23
3.4.1.2 Uctievanie („worship“) a staroba.....	24
3.5 Práca farára so starými ľuďmi v skupinách.....	25
3.5.1 Faktory, ktoré komplikujú stretávanie sa v skupinách.....	27
3.5.2 Princípy a metódy skupinovej práce.....	27
3.5.2.1 Úlohy vedúceho skupiny.....	28

3.5.3 Špecifické faktory v skupinovej práci so starými ľuďmi.....	29
3.6 Staroba a choroba.....	30
3.6.1 Smrť, zomieranie a pastierska starostlivosť.....	31
3.6.2 Pastiersky rozhovor s umierajúcim.....	34
4 Pastierska starostlivosť o starých ľudí v Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku.....	35
4.1 Pastierska starostlivosť o starých ľudí z pohľadu farára.....	35
4.1.1 Nedostatky.....	35
4.1.2 Príprava na teologickej fakulte.....	36
4.1.3 Je práca so starými ľuďmi ľahká alebo ťažká?.....	37
4.2 Pastierska starostlivosť o starých ľudí z pohľadu členov zboru, ktorí majú 60 a viac rokov.....	39
4.2.1 Prístup farára ku starým ľuďom.....	39
4.2.2 Aktivity pre starých ľudí v spoločenstve.....	40
4.2.3 Duchovná služba starých ľudí v cirkevnom spoločenstve.....	41
4.2.4 Celocirkevné stretnutie starých ľudí.....	42
4.2.5 Aké témy preberať so starými ľuďmi?.....	43
4.3 Zhrnutie a záverečné hodnotenie.....	44
Záver.....	46
Register biblických odkazov.....	48
Bibliografia.....	49
Príloha č. 1.....	52
Príloha č. 2.....	53
Príloha č. 3.....	54
Príloha č. 4.....	55

Anotácia

Témou diplomovej práce, ktorú práve držíte v rukách, je pastorácia starých ľudí a to, čo je s touto službou spojené. Celá práca je rozdelená do štyroch hlavných kapitol. Prvá kapitola uvádza biblické stanovisko ako východisko pre pastoráciu ako takú (a teda aj pastoráciu starých ľudí). V druhej kapitole je popísaná staroba samotná. Táto kapitola sa snaží opísať všetky znaky, ktorými sa starnutie a staroba vyznačujú. Tretia kapitola sa už dotýka samotnej pastierskej starostlivosti o starých ľudí. Sú tu popísané, ako znaky pastorácie jednotlivých starých ľudí, tak práca v skupinách. Opisuje sa tu napr. aj pastiersky rozhovor so starým človekom alebo služba starého človeka v zbore. Posledná kapitola vychádza z konkrétnych skúseností farárov a členov zboru v šiestich rôznych cirkevných zboroch Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku.

Úvod

Už ako malý chlapec som vnímal rozdiel v mojom prístupe ku viere a v prístupe mojej starej mamy. Denne som ju vídaval s jej starou a zožltnutou modlitebnou knižkou. Každú nedeľu s nami chodila na bohoslužby. Niekedy sa ma dokonca snažila presvedčiť, aby som si s ňou doma zaspieval nejaké piesne z kostolného spevníka. Na druhej strane som však videl aj to, že často nemala problém urobiť to, čo sa jasne priečilo učeniu Písma svätého. Vtedy som mal ešte vysnívané ideály a takéto konanie bolo podľa môjho názoru neprijateľné. Po mojej konfirmácii a následnom „obrátení“ som bol ešte kritickejší. Obaja sme navštevovali rovnakú kresťanskú cirkev a obaja sme žili v podobnej náboženskej tradícii, a predsa boli nemalé rozdiely v našom pohľade na našu vieru. Tieto spomienky z detstva ma viedli k tomu, že som sa rozhodol napísať diplomovú prácu, ktorá by pojednávala o pastorácii starých ľudí.

Zvlášť ma zaujíma prístup mladých farárov/kaplánov ku členom svojho zboru, ktorí sú už starí. Cieľom mojej diplomovej práce je zistiť, čo všetko obnáša pastierska starostlivosť o starých ľudí. Zvlášť vtedy, ak je farár na zbore iba pár rokov, alebo ak len nedávno nastúpil do farárskej (vlastne zatiaľ iba kaplánskej) služby. Je farárova práca s touto vekovou skupinou obohacujúca alebo ubijajúca? Je pre mladého farára problém priblížiť sa ku človeku, ktorý je od neho o pár desaťročí starší? Ako sa starší členovia zboru zapájajú do prác v zbore? Má mladý farár niečo, čo môže odovzdať niekomu, kto je oveľa starší a skúsenejší? Ako pripravila (resp. nepripravila) farára teologická fakulta na pastiersku starostlivosť o danú vekovú kategóriu? Má starý člen zboru ešte, čo ponúknuť svojim bratom a sestram? Aké témy zaujímajú člena cirkevného zboru, ktorý má viac ako 60 rokov? Mojim cieľom je nájsť odpovede na takéto otázky a otázky im podobné. Myslím si, že starí ľudia sú dnes v cirkvi opomínaní a väčšia pozornosť je venovaná mladej generácii. Dôkazom toho je aj veľmi veľký nedostatok vhodnej literatúry z oblasti praktickej teológie na danú tému. Už pri príprave osnovy tejto diplomovej práce som narazil na tento problém. Nenašiel som žiadnu vyhovujúcu teologickú literatúru v slovenskom a českom jazyku ohľadom starých ľudí a pastierskej starostlivosti o nich. O starých ľuďoch sú napísané mnohé knihy, ale z psychologického, medicínskeho a sociologického pohľadu. Podarilo sa mi nájsť iba akési útržky v niektorých publikáciách venujúcich sa pastierskej starostlivosti ako celku, z ktorých však ani

jedna nebola mladšia ako 15 rokov (Nakoniec sa mi podarilo nájsť 3 knihy, ktorá sa venujú špeciálne pastierskej starostlivosti o starých ľuďí. Nie je ani tak problém to, že sú napísané v anglickom jazyku, ale to, že najmladšia z nich je z r. 1981.). Verím, že táto diplomová práca bude prínosom do diskusie o danej problematike. Diplomová práca je rozdelená do štyroch hlavných kapitol, ktoré sa potom delia na menšie podkapitoly. Postupoval som od zadefinovania toho, čo je to staroba, až ku hľadaniu konkrétnych odpovedí na otázky spojené s pastoriáciou starých ľuďí. Prvá kapitola má nadpis „Biblický pohľad (ako východisko)“. Písmo sväté vydáva svedectvo o veľkých veciach, ktoré Boh vykonal pre človeka. Pán Boh vedie človeka a pomáha mu. Písmo sväté tiež na mnohých miestach vyzýva človeka k aktívnej pomoci tomu, kto trpí, nech už je to starý alebo mladý človek. Druhá kapitola s prostým názvom „Staroba“ pojednáva o starobe z medicínskeho, psychologického a sociologického hľadiska. V tretej časti sa už zaoberám najprv celkovo pastierskou starostlivosťou a potom konkrétne pastierskou starostlivosťou o starých ľuďí a všetkým, čo je s tým spojené. Tretia kapitola má názov „Pastierska starostlivosť“. Posledná kapitola má názov „Pastierska starostlivosť o starých ľuďí v Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku“. V tejto kapitole vychádzam z poznatkov, ktoré som získal pomocou dotazníkov. Otázky v dotazníku sa týkajú pastierskej starostlivosti o starých ľuďí v konkrétnych cirkevných zboroch.

1 Biblický pohľad (ako východisko)

1.1 Stará zmluva

V starej zmluve bolo to, že niekto mohol prežiť veľa rokov na zemi (dožiť sa staroby), považované za znamenie Božej priazne. Židia pod tým videli odmenu za bázeň pred Hospodinom a za dodržiavanie Jeho príkazov (Lv 19, 32; Ex 20, 12). O Abrahámovi je napísané: „Tak zomrel Abrahám v požehnanom veku, starý, sýty života a bol pripojený k svojmu príbuzenstvu.“ (Gn 25, 8) Zákon otvorene a jasne prikazoval vážiť si a ctíť si starých ľudí (Lv 19, 32). Rešpekt voči starým ľuďom je hlboko zakorenený v židovskej tradícii v súvislosti s vážením si matky a otca (Ex 20, 12). Avšak starostlivosť o starých, ako skupinu, ktorá je oddelená od chudobných a potrebných, je celkom moderný koncept.

1.2 Nová zmluva

V Novej zmluve nenájdeme žiadne explicitné prikázanie, ktoré by sa nejako dotýkalo pastierskej alebo inej starostlivosti o starých ľudí. Celý Nový zákon je však plný nariadení a odporúčaní „milovať bratov“ a tiež „tých, ktorí nás nenávidia“ Láska k blížnemu je spojená s láskou k Bohu a nie je možné ich od seba oddeliť, alebo úspešne praktizovať iba jednu z nich. Prikázanie starať sa o starých ľudí je však implicitne zahrnuté v prikázaní lásky k druhým ľuďom a v solidarite s ostatnými (Mt 22, 38-39; 1Jn 4, 20-21).

1.3 Zhrnutie

Rešpekt ku starým nie je iba časťou biblickej tradície, ale tiež zvyk, ktorý bol rozšírený po celom starovekom blízkom východe. Nerešpektovanie starých ľudí bolo považované za znak barbarstva (HUNTER, 1990, s. 807). Starý aj Nový zákon jasne poukazuje a upriamuje pozornosť človeka na lásku k blížnym, ktorá má byť viditeľná v aktívnej pomoci tam, kde je potrebná (Lk 10, 25-37). Nie je možné slúžiť Bohu bez služby druhým ľuďom. Láska k Bohu má byť zjavná na láske k blížnym. Bez ohľadu na rasu, pohlavie alebo vek. „V spojení všetkých poznatkov biblicko-teologickej antropológie vzniká odôvodniteľné stanovisko o povinnosti úcty k ľudskému životu od jeho počiatku až po jeho prirodzený koniec.“ (ŠTEFKO, 2003, s. 27)

2 Staroba

Vedný odbor, ktorý sa zaoberá starobou a starnutím, sa nazýva gerontológia. Synonymom staroby je senilita. Tento termín má však v dnešnej dobe hanlivé zafarbenie. Je veľmi ťažké definovať, čo je to staroba. Všeobecne sa dá povedať, že starnutie a staroba je to, čo je na konci prirodzeného vývojového procesu jednotlivca. Niektorí ľudia hovoria, že sú takí starí, ako sa cítia. Hovoria to hlavne tí, ktorí sú podľa všeobecného názoru za starých považovaní. Staroba má však jasné poznávacie vonkajšie znaky. Tieto znaky je nemožné zakryť alebo ich prehliadnuť. Čím je človek starší, tak sa zvýrazňujú jeho typické vlastnosti. S pribúdajúcim vekom postupne klesá vitalita a energia. Dochádza k celkovému spomaleniu psychomotorického tempa a senzomotorickej funkčnej koordinácie. Chôdza sa zvoľňuje a gestá sa zmenšujú. Reč starých ľudí zvykne byť pomalšia, ale veľmi obsiahla. Za typické znaky staroby sú tiež považované poruchy pamäti. Starí ľudia myslia a konajú v starých a osvedčených schémach. Klesá celková schopnosť psychickej adaptability. Starí ľudia bývajú často neistí v neznámom prostredí a pri rozhovore s neznámymi ľuďmi. Častá je zvýšená únavnosť a poruchy spánku. Starý človek býva často ľútostivý a aj malý podnet v ňom vzbudí dojatie. Kedy však staroba začína? Ľudský život môže byť členený rôznymi spôsobmi. Najjednoduchšie je členenie na detstvo, dospelosť a starobu. Podľa iného členenia (PŘÍHODA, 1973, s. 225) sa ľudský život delí na jednotlivé obdobia, z ktorých každé trvá 15 rokov: prvé obdobie trvá od 0 do 15 rokov (narodenie až pubescencia), druhé od 15 do 30 rokov (postpubescencia a mečítma), tretie od 30 do 45 rokov (adultium) a štvrté od 45 do 60 rokov (intervium). Nasleduje ešte väčšinou posledné obdobie nazvané senium. Toto obdobie sa delí na dve etapy. Prvá etapa trvá od 60 do 75 rokov. Táto etapa sa označuje senescencia (starnutie). Druhá etapa trvá od 75 do 90 rokov a označuje sa ako kmetstvo. Starých ľudí je stále viac. Odhaduje sa, že v roku 2000, malo 44 % starých osôb viac ako 75 rokov, ako uvádza jeden slovník pastierskej starostlivosti (HUNTER, 1990, s. 808).

2.1 Znaky starnutia a staroby

Starnutie je veľmi zložitý proces, takže jeho datovanie je veľmi ťažké. Starnutie má veľa vonkajších znakov, fyziologických, chemických, psychologických aj sociálnych. Senescencia má niektoré všeobecne platné znaky, ale jej hranice sú

určované exogennými činiteľmi (časom, zemepisnou polohou, kultúrnym a civilizačným stavom) a možno aj činiteľmi endogennými (zvlášť kmeňovými). Znaky starnutia je možné rozdeliť na univerzálne znaky starnutia, ktoré zdieľajú všetci starí ľudia a probabilistické znaky, ktoré sú pravdepodobné, ale nie univerzálne (STUART-HAMILTON, 1999, s. 18). Znaky staroby sa najjednoduchšie dajú rozdeliť do dvoch skupín, a to znaky vonkajšie (fyzické) a vnútorné (psychické).

2.1.1 Vonkajšie znaky staroby (fyzické)

Po šesťdesiatom roku života sa postava zníži v normále o tri až päť centimetrov. V senescentnom období nastáva tiež zmenšenie váhy. Čelo, nos a partie od spodnej časti nosu s bradou sú v dospelosti rovnaké. V senescencii však tvorí nos viac než tretinu na úkor spodnej časti. Starého vzhľadu sa tvári dostáva postupným stučnením špičky nosa a stenšením hornej pery, zmenšením výšky otvorených očí a zväčšením ušného lalôčku. Zníženie čeľusti približuje bradu ďaleko viacej k nosu. Strata zubov zase spôsobuje zmenšenie čeľusti a brada klesá. Kvôli tomu sa tiež mení celkový tvar úst. Nastáva zmena pigmentácie pokožky a tá sa tiež stáva vráščitou. Pokožka stráca elasticitu. Horné viečka stučnejú a „vačky“ pod očami sa prehĺbujú. Nastáva zmena pigmentácie vlasov na sivú či bielu farbu. Vlasy rednú a u mužov dochádza k veľmi či málo rozšírenej holohlavosti. Dochádza ku oslabeniu zrakovej a sluchovej schopnosti. Podobnou zmenou prechádzajú aj ostatné zmysly. S vekom zároveň rastie pohybová neistota. Chôdza väčšiny starých ľudí je charakteristická pomalosťou, opatrnosťou a krátkosťou krokom. Termoregulácia je podstatne znížená, pretože telo produkuje menej tepla. Potiaca reaktivnosť a krvný obeh už nie sú tak výkonné. Dochádza k úbytku neurónov centrálnej nervovej sústavy.

2.1.2 Vnútorné znaky staroby (psychické)

Všetky fyzické zmeny (ako tie, ktoré sú hneď viditeľné, tak tie, ktoré sú oku človeka skryté vo vnútri tela), spôsobené starnutím, sa nejakým spôsobom odrážajú aj na psychike človeka. Fyzické a psychické zmeny sú navzájom prepojené a obe na seba navzájom vplývajú.

2.1.2.1 Starnutie intelektu

Starnutie sa odráža na intelektuálnej činnosti. V prvom rade sa predlžuje doba medzi expozíciou podnetu a reakciou na ňu. Každé chovanie, sprostredkované ústrednou nervovou sústavou, sa v starnúcom organizme postupne spomaľuje. Pre starých ľudí je vnemová analýza oveľa ťažšia. Prejavuje sa to tiež v časovom predĺžení perцепčného postrehu. Spomalenie psychickej činnosti zasahuje tiež mnemoniku. Ochabovanie pamäte je považované za hlavný charakteristický znak obdobia senescencie. Starí ľudia si veľmi dobre pamätajú to, čo sa naučili v mladosti, ale robí im problém zapamätať si niečo nové. Príznačné je tiež zabúdanie predmetov. Zabúdajú mená blízkych ľudí. Ku zabúdaniu dochádza v každom veku, ale v senescencii a v nasledujúcich obdobiach je to oveľa častejšie. Zabúdanie, strácanie a hľadanie založených predmetov patrí medzi prejavy seniálnej psychiky. Približne v troch percentách osôb v kmetskom veku dochádza k demencii, ktorá sa vyznačuje patologickou stratou pamäte, takže dotyčná osoba nespoznáva nielen známych, ale ani najbližších príbuzných. Veľká časť poznatkov vedome naučených sa stratila, ale aj z priamych zážitkov z vlastných skúseností ostávajú iba tie najintenzívnejšie. Uvažovanie je menej koherentné a získavanie nových poznatkov obtiažnejšie. Záujem o prítomné dianie je oslabenejšie a inteligencia je menej pohotová a nápaditá. Typický je tiež úbytok schopnosti učiť sa. Symptómy demencie sa objavujú iba u 5-6 percent populácie starých ľudí. „Demence je progresivní úbytek paměťových, intelektových a jazykových schopností, kterou obvykle doprovází výrazné změny osobnosti a někdy též změny motorických dovedností.“ (STUART-HAMILTON, 1999, s. 223) Všetky demencie sa môžu objaviť ešte pred nástupom staroby, pričom niektoré z nich sa vo veku nad 65 rokov vyskytujú len veľmi výnimočne.

2.1.2.2 Emočné rysy starnutia

Dá sa predpokladať, že rozvoj citových kvalít je v starobe dovŕšený. Senescent je výsledným charakterom, ktorý vyrástol z integrácie celoživotných skúseností. Každá táto skúsenosť bola určená všetkými predchádzajúcimi. Emocionalita senescenta je vzhľadom ku väčšine situácií značne oslabená, lebo obsahuje obdobu minulých skúseností. Psychologické dôsledky môžu byť spôsobené aj odchodom do dôchodku. Senescent sa tak akoby ocitol mimo prúd života. Dôchodca sa často pokladá za odstrčeného, nesie trpkosť svoje prepustenie, podozrieva niekoho, že mu zabránil v ďalšom pôsobení a zo závidosti bagatelizuje vlastnosti

svojho nástupcu. V seniu je ďalej zmenený „zážitok času“. Zväčšuje sa rozdiel medzi astronomickým a psychologickým časom. Po šesťdesiatom roku života ubiehajú roky oveľa rýchlejšie. Senium sa vyznačuje pocitom životnej neistoty a neustále narastajúceho pocitu blížiacej sa smrti. Až v tomto období rastie vedomie krátkosti života. Prežitie roky sa javia ako veľmi krátke. Starý človek si uvedomuje, že už nie je možné plánovať ďaleko dopredu. Celková emočná úroveň je v starobe znížená. Samo vedomie, že človek prežíva posledné životné obdobie vyvoláva u mnohých senescentov melanchóliu.

2.3 Tvorivosť v období senia

V tomto období sa zreteľne prejavuje úbytok tvorivého momentu. Prekážkou je nazhromaždená skúsenosť, ktorá brzdí energické vznikanie nových podnetov. V období senia trvá pracovná a tvorivá schopnosť tam, kde ide o využitie celoživotných skúseností. Problém by však bol v práci, kde sa vyžaduje osvojenie si nových metód, rýchle tempo a okamžité rozhodovanie. Jasne je to vidieť napríklad na porovnaní veku vysokoškolských profesorov a vedúcich pracovníkov v počítačových firmách. Vedecké a umelecké tvorenie je v období senia všeobecný prejav. Obsah produkcie je však samozrejme menší. Starnúci vedecký pracovník alebo umelec sa líši od mladšieho plnou vyhradenosťou svojej osobnosti. Väčšinou je senescent schopný už iba tvorenia z niečoho, takže aj jeho kultúrna činnosť je pokračovaním a syntézou toho, čo bolo nazhromaždené. Starnúci vedec a umelec má spravidla sklon ku introverzii, k individualistickému postoju a k objektivistickému pohľadu na veci a na ľudí. Ved' práve doménou adultov je všetko nové a objavné, čo posúva vývoj dopredu.

2.4 Sociopsychické vzťahy v období senia

Životné formy v období senia sú veľmi rozmanité. Starý človek môže byť ešte v zamestnaní alebo už na dôchodku. Môže vykonávať prácu niekde sám v súkromí alebo spolu s ostatnými zamestnancami na mieste, kde dochádza do styku s mnohými ďalšími ľuďmi. Môže tiež žiť v rodine, alebo v domove dôchodcov, alebo sám. Niektorí starí ľudia radi navštevujú rôzne spoločenské akcie a iní si zase osvojili a obľúbili život v ústraní. Vzťahy v období senia sú preto veľmi rôznorodé.

2.4.1 Starnutie v zamestnaní

Veľa senescentov predlžuje svoju pracovnú činnosť kvôli neadekvátnosti dôchodku, ktorý im nedovoľuje udržať doterajší životný štandard. Sám poznám jedného právnika vo veku 70 rokov, ktorý vedie právnicku firmu a nechce (podľa jeho vlastných slov nemôže) odísť do dôchodku preto, aby mohol finančne vypomáhať rodine svojej dcéry. Povinnosti každého plateného zamestnania – presný časový rytmus nástupu do a konca práce, telesná a duševná námaha, pocit podriadenosti a obmedzenie slobodného rozhodovania – sú v kontraste s možnosťou určovať si sám svoj týždenný rytmus, voliť činnosť podľa vlastného rozhodnutia a predovšetkým nepodliehať subordinácii, teda s dôchodkovou slobodou. Pre senescentov, ktorí by už nemali žiaden iný cieľ a len vegetovali, má práca v zamestnaní prednosť pred odchodom do dôchodku. Senescent v zamestnaní svoju prácu značne automatizuje a spravidla nemení svoje osvedčené postupy. Je pozornejší. Ak sa vyskytne nejaký problém, tak jeho rada je oceňovaná, lebo je podoprená inou skúsenosťou, v ktorej sa vyskytol analogický prípad. Na druhej strane jeho produktivita klesá a kvalita práce je horšia. Vedúce postavenie mu nebýva zverované a ak ho mal, tak jeho stratu prijíma traumaticky. Avšak oddiaľuje sa upadanie sociopsychických vzťahov, ku ktorému dochádza v značnej miere u penzistov.

2.4.2 Starnutie na dôchodku

Penzista je „pánom svojho času“. Rozdelenie času na prácu a víkend alebo dovolenku už neexistuje. Otázky typu, ako si nájsť zamestnanie alebo kde sa zamestnať, prestávajú byť také dôležité, ako v mladosti. Časová a priestorová voľnosť a predovšetkým osobná nepodriadenosť sú najväčšie klady. Voľnosť sama má však priaznivý dôsledok nielen v psychickom uvoľnení, ale aj na zlepšení zdravotného stavu. Hovorí sa, že človek je to, čo robí. U ľudí, ktorí milovali svoju prácu, môže nútené prerušenie aktivity vskutku viesť ku traume, ku strate zmyslu života. Títo sa potom často na dôchodku venujú v rámci svojich „koníčkov“ podobnej činnosti, ktorá je príbuzná práci, ktorú predtým vykonávali. Veľkou výhodou penzistov je možnosť slobodnej voľby aktivity. Na druhej strane je hlavným problémom využitie voľného času. Je tiež rozdiel, či človek na dôchodku žije v domove dôchodcov alebo sám vo svojom dome. Dôchodca môže tiež navštevovať

klub dôchodcov a venovať sa, spolu so svojimi „rovesníkmi“, rôznym oddychovým alebo pohybovým činnosťami. Na každého starého človeka pôsobí odchod do dôchodku inak. Niektorí hojne využívajú všetky výhody, ktoré odchod do dôchodku a samotný dôchodok prinášajú. Iní sa s tým zase nevedia vyrovnáť a chýba im ich zamestnanie a život, ktorý bol s tým spojený.

2.4.3 Starnutie v rodine

Doktor Zdeněk Kalvach uvádza, že k základným ľudským potrebám patrí byť pozitívne prijímaný, niekam patriť, alebo aj „mať komu umrieť“ (KALVACH, 1997, s. 127). Starý človek je často odkázaný na pomoc druhého. Najbližší, kto môže pomôcť, je rodina. Rodina je základnou spoločenskou jednotkou. K predstave rodiny neodmysliteľne patria deti. Odchod detí z rodiny, podmienený zamestnaním alebo svadbou, je v ontogenéze kritickou udalosťou. Svadba detí rozširuje rodinu. Dochádza tak k rozšíreniu sociopsychických vzťahov. Negatívne sa často ukazuje úloha byť svokrom a menovito svokrou. Zvlášť vyniká vzťah starých rodičov ku vnúčatám. Vzťah ku pravnukom už býva citovo málo intenzívny kvôli veľkej vekovej vzdialenosti a kvôli ochabujúcej citovej intenzite. Niektorí starí ľudia sú radi, keď môžu bývať so svojimi deťmi a vnúčatami a iní zase preferujú život v domove dôchodcov alebo niekde na samote. Sami hovoria, že nechcú byť na obtiaž. Podľa môjho názoru, je lepšie, ak žijú starí ľudia oddelene od svojich detí, ktoré si už založili vlastné rodiny, ale mali by byť často navštevovaní svojimi deťmi a vnúčatami. Jednotlivé stretnutia takto postupne naberajú na hodnote a obe strany si ich viac vážia. Jednoducho by sa inými slovami dalo tiež povedať, že si „nelezú na nervy“. Stroskotanie manželstva spojené s rozvodom a následnou svadbou sa v senescencii vyskytuje iba výnimočne. Smrť manžela(ky) v starobe je skôr niečím, čo pozostalý manžel(ka) ťažko znáša, ale pravdepodobne to znáša lepšie, ako keby sa to stalo v mladosti.

2.4.4 Starnutie v izolácii

Slobodní, ktorí žili sami od doby dospelosti, si na samotu navykli a prispôbili jej svoj život. Po odchode do dôchodku, čo súvisí s nadobudnutím neobmedzeného voľného času, však naplno pocítia svoju osamelosť. Inú skupinu tvoria ľudia, ktorí osameli ovdovením v období senia. Ich život je menej strastný, pokiaľ sa môžu po

smrti partnera uchýliť ku niektorému zo svojich potomkov. Je to však už trochu iný vzťah, ako keď žije mladá rodina s rodičmi jedného z partnerov. Ovdovenie postihuje oveľa častejšie ženy, ako mužov. Starší ľudia sa so stratou partnera vyrovnávajú lepšie, ako mladí ľudia. So stratou sa, spomedzi oboch pohlaví, lepšie vyrovnávajú muži.

2.5 Smrť

Smrť môže nastať v každom veku. Nikto nevie kedy môže zomrieť. S pribúdajúcim vekom však rastie aj vedomie blížiacej sa smrti. Staroba je veľmi často chápaná ako „príprava na smrť“. Starí ľudia prijímajú fakt smrti rôzne. Závisí to od celého vývoja človeka, či je smrť prijímaná so strachom alebo s racionálnym pochopením prirodzenej nutnosti. Samozrejme, nie je možné rozdeliť ľudí na dve skupiny, totiž na ľudí, ktorí sa boja smrti a na tých, ktorí sa jej neboja. Podľa môjho názoru, aj človek, ktorý prijme smrť ako niečo, čo musí prísť a seba samého berie v heideggerovskom zmysle ako „bytie k smrti“, tak predsa len sa nedokáže úplne zbaviť niečoho, čo sa dá nazvať strach pred smrťou. Veľmi aktuálne sa v období senia stávajú otázky typu „Čo bude po smrti?“, a im podobné. Je potrebné rozlišovať medzi strachom zo smrti a strachom z umierania, ktorý je spojený s telesnou a psychickou bolesťou. Duševné utrpenie je čiastočne zmiernené nielen neurčitou termínu smrti, ale aj jej prirodzenosťou.

2.5.1 Exkurz: Postoj ku smrti a umieraniu v priebehu dejín

V dobe ľadovej (30 000 – 10 000 pr. K.) boli mŕtvoly zahrabávané pod odpadky jedla a boli pomaľované červenou farbou. Z doby kamennej (10 000 – 3000 pr. K.) pochádzajú komorové hroby. Postoje jednotlivých náboženstiev ku smrti a mŕtvym boli rôzne. Na staroegyptskom náboženstve je nápadný veľký rozvoj kultu pochovávaní. Ešte počas svojho života si človek zariadil to, ako má byť pochovaný. Svedectvo o tom podáva hrob Tutenchama. V jeho hrobe boli nazhromaždené mnohé užitkové a umelecké predmety. Tiež starostlivé uchovávanie mŕtvoly, chrámy mŕtvych s bohatou výzdobou, obrovské pyramídy ako hrobky faraónov – to všetko svedčí o tom, že Egypťania mysleli na život po smrti (možno viacej ako na život na zemi). V protiklade k tomu považuje staroiránske náboženstvo mŕtvolu za niečo nečisté. Mŕtvoly boli ponechávané ako potrava pre dravcov. Z obdobia gréckej antiky

(1000 – 100 pr. K.) pochádza veľké množstvo pevne zbudovaných hrobov. Väčšina mŕtvych je pochovávaná. Zachované bolo pochovávanie spolu s osobnými vecami dennej potreby. Cieľom bolo pravdepodobne vybaviť mŕtveho všetkým, čo bude potrebovať na svojej poslednej ceste. Potvrďuje to aj minca, ktorá sa dávala pod jazyk mŕtveho, ako poplatok za prevoz na „druhú stranu“. Mŕtvoly boli zaťažované kameňmi pravdepodobne preto, aby mŕtvemu zabránili v návrate na zem. Na nádobách a nástenných maľbách v hroboch sú zobrazené pohrebné hostiny. Svedčí to o prekypujúcej radosťi zo života a aj mŕtvi sa zúčastňujú tejto oslavy. V neskorších vyobrazeniach sa radosť zo života mení na strach zo smrti. U Homéra a v antických súsošiach sa smrť objavuje ako dvojča spánku alebo ako mladistvý okrídlený Génus s vyhaslou pochodňou. Gréci, rovnako ako neskorší Rimania, sa snažili, aby hrôzu zo smrti zmiernili. Génus smrti neničí, ale berie odlúčenú dušu do ochrany a vedie ju do krásnejšieho sveta. Rimania chápali smrť ako niečo pekné, pretože znamenala večný kľud a neprítomnosť vášne. V tej dobe boli tiež zakladané obrovské cintoríny. V prvých storočiach nášho letopočtu bola „smrti vzatá jej konečná moc“. Súvisí to s kresťanským učením. Z biblických svedectiev sa dozvedáme, že smrť už nemá „posledné slovo“, ale je porazená vzkriesením Ježiša Krista. V tomto vzkriesení je nádej života po smrti pre každého veriaceho. Narastajúca úloha cirkvi sa odráža aj v ceremoniály pochovávaní. V 5. storočí bol mŕtvy ponechaný cirkvi. V stredoveku sa stáva sviatosťou posledné pomazanie, čím v ľuďoch narastá strach pred náhlou smrťou. V 16 – 18. storočí sa telo človeka stáva záujmom vedeckého bádania. Veľa humanistov 18. storočia sa vo svojich prácach zaoberá smrťou a umieraním. Až na začiatku 19. storočia začína smrť skutočne vzbudzovať úzkosť. Smútok nad smrťou mŕtveho nadobúda hysterické rozmery. Smrť sa začína stávať komerčnou záležitosťou a dobrou možnosťou podnikania. Súvisí to s moderným kultom hrobov a cintorínov. S postupnou industrializáciou a urbanizáciou sa umieranie premiestnilo z domu (človek umiera väčšinou v kruhu rodiny) do nemocníc (tu človek často umiera v anonymnom kruhu personálu nemocnice). Mení sa tým postoj ku smrti a umieraniu. Smrť a umieranie je postupne vytlačované z vedomia. S postupným vzostupom poznatkov medicíny rastie aj tendencia predlžovať život a oddiaľovať smrť. V 20. storočí sa otázka smrti a umierania stáva veľmi aktuálnou v súvislosti s dvoma svetovými vojnami a následným komunistickým režimom. Predmetom diskusie sa tiež stáva otázka eutanázie. Zaujímavé je, že narozdiel od stredoveku, si

väčšina ľudí dnes praje náhlu smrť.

2.6 Náboženstvo a starnutie

Keď človek starne, tak na neho vplývajú, už či kladne alebo záporne, iní ľudia alebo skupina ľudí. Jednou z takýchto skupín môže byť aj cirkev (spoločenstvo veriacich). Ako môže cirkev vplývať na proces starnutia? „Cirkev môže urobiť základný príspevok pre úspech zmysluplného neskoršieho zrelého veku.“(MAVES, 1949, s. 72) Jednou z úloh cirkvi (podľa môjho názoru hlavnou a prvoradou úlohou) je poznanie Boha a Jeho vôle a služba Bohu. Pre kresťana je tak poznávanie Boha a Jeho vôle celoživotným cieľom a hodnotou. Často sa to stáva zmyslom kresťanovho života. J. B. Jeschke píše: „K umění stárnout patří četba Písma svatého a modlitba, obsahující stále děkování za to, co jsem v životě obdržel trpkého i příjemného. Do ní patří dík za každý nový den a prosba za radost z víry a spasení.“(JESCHKE, KJ č. 35, 1972) V cirkvi nachádza človek ľudí, ktorí majú rovnaký cieľ, ďalej s ktorými sa môže spoločne modliť a čítať Písmo sväté. Pre starého človeka môže byť cirkev tiež miestom, kde nachádza pomoc a oporu. Nachádza tam ľudí, ktorí zdieľajú rovnakú vieru a žijú rovnakou nádejou. Na záver tejto podkapitoly je potrebné ešte podotknúť, že zo svetových náboženstiev nie je kresťanstvo jediné, ktoré hovorí o živote po smrti. To je však už iná téma, a preto sa tu o nej nebudem viacej zmieňovať.

3 Pastierska starostlivosť

Pastierska starostlivosť sa väčšinou vzťahuje na farára a na nejaký cirkevný zbor.¹ Cirkevný zbor tvoria ľudia rôzneho veku. „Kresťanský sbor má byť takto domovom všetch, mladé, strední i starší generace.“(HAVRÁNEK, 1986, s. 102) Teda pastierska starostlivosť sa týka ako starých tak mladých. Keď chceme hovoriť o pastierskej starostlivosti o starých ľuďoch, tak je potrebné povedať si najskôr, čo je to pastierska starostlivosť. Pastierska starostlivosť sa niekedy označuje ako „starostlivosť o dušu“. Neznamená to však, že úlohou duchovného je starať sa iba o „duchovno“ v človeku, ale ide tu o starostlivosť o človeka, ako celok ducha, duše a tela, so všetkými jeho starosťami a problémami. Ide teda o konkrétneho človeka, so všetkým, čo ho tvorí. Prácou farára teda zjednodušene nie je iba kázať, ale aktívne pomáhať. Profesor Jozef Smolík uvádza, že pastierska starostlivosť o človeka má dosvedčovať Božiu starostlivosť o človeka (SMOLÍK, 1991, s. 6). Pastierska starostlivosť je takto možná iba vo viere v Boha, ktorý sa zjavil v Ježišovi Kristovi a nespočíva iba v poukazovaní na ľudskú hriechnosť a vo zvestovaní odpustenia diela Ježiša Krista, ale aj v aktívnej službe. V Starej zmluve bol za pastiera považovaný Hospodin a stádo bol izraelský ľud. V Novej zmluve je to Ježiš Kristus a cirkev. Ježiš Kristus vysielal svojich učeníkov, aby zvestovali evanjelium a činili učeníkov z ľudí zo všetkých národov. Ježiš Kristus ich k tejto službe zmocňuje svojím Radcom – Duchom Svätým. Pastierska služba sa deje vo viere v Božie neustále vedenie a sám Ježiš Kristus je pečaťou tejto služby. Pastierska starostlivosť sa spravidla odohráva v nejakom konkrétnom spoločenstve, ktoré zahŕňa ľudí všetkých vekových kategórií. „Bez sborového zázemí, v němž je přítomen živý Kristus, se pastýřská péče nutně sekularizuje.“(SMOLÍK, 1991, s. 16)

3.1 Exkurz: Porovnanie pastierskej a lekárskej starostlivosti o dušu

Lekárska starostlivosť sa netýka iba tela človeka, ale snaží sa pomôcť človeku. Lekár nemá iba liečiť telo, ale dbať na celkové blaho liečeného. Lekárska starostlivosť nechce byť žiadnou náhradou náboženstva. Lekár Viktor E. Frankl sa k tomu z lekárskeho hľadiska vyjadruje takto: „Náboženskému človeku, ktorý se dovede uchýlit do skryté metafyzické oblasti, nemáme co říci, neměli bychom co dát.“ (FRANKL, 1996, s. 195) Predsa len je tu skupina nenáboženských ľudí (ak taká

¹ V katolíckej tradícii by bola pravdepodobne reč o kňazovi a farnosti.

existuje), ktorá tiež potrebuje pomoc. Psychoterapia sa často stáva starostlivosťou o dušu.² Lekár sa často ocitá na mieste farára, tak ako sa na mieste lekára môže ocitnúť hociktorý človek a jeho povinnosťou je pomôcť ranenému. V súčasnej dobe je oveľa častejšie, že človek skôr vyhľadá pomoc psychiatra, ako pomoc duchovného. Ciele psychoterapie a náboženstva nemajú rovnakú náboženskú výšku.³ Dimenzia, do ktorej smeruje religiózny človek, je vyššia, to znamená rozsiahlejšia, než dimenzia, v ktorej sa odohráva niečo také, ako psychoterapia. „Prúdom do vyššej dimenze se však neděje ve věděni, nýbrž ve víře.“ (FRANKL, 1996, s. 197) Na druhej strane pastierska starostlivosť sa netýka iba „duše“ človeka, ale snaží sa pomôcť človeku vo všetkom, čo ho trápi, či už je to z duchovnej roviny alebo nie. Vyplýva to z biblického učenia. Nasledovanie Krista sa má vždy prejavovať, ako konkrétna aktuálna pomoc, bez ohľadu na okolnosti (Mt 25, 31 – 46).

3.2 Pastierska starostlivosť o starých ľudí

Profesor Jozef Smolík definuje základnú úlohu pastorácie starých ľudí takto: „Pokud jde o pastoraci starých lidí, jejím základním obsahem je pomoc k tomu, aby dokázali přijmout svoji situaci, vzdali se orientace na životní střed, uměli přijmout i životní neúspěchy a porážky a dokázali se ve víře upnout k útěše evangelia.“ (SMOLÍK, 1991, s. 192) Farári P. B. Maves a J. L. Cedarleaf uvádzajú tri princípy pastierskej starostlivosti, ktoré majú povahu axiémov (MAVES, 1949, s. 131). Prvý axiém je, že neexistujú žiadne efektívne metódy, ktoré by sa zaobišli bez pochopenia princíпов. To znamená, že neexistuje žiadna technika, ktorú by si farár raz osvojil a potom ju už len automaticky aplikoval. Metódy reprezentujú operačnú stranu princíпов. Celý ľudský život je veľmi rôznorodý. Prináša veľa rozličných situácií. Pre farára nie je možné osvojiť si nejaké metódy a potom ich používať podľa osvedčeného vzorca. Druhý axiém hovorí, že princípy, ktoré by boli oddelené od pochopenia ich významu a dôležitosti v každom jednotlivom vzťahu, nemajú žiadnu platnosť. Čiže nie iba nejaké všeobecné metódy sami o sebe, ale metódy, ktoré vedú k aktuálnej pomoci. Farár má členom zboru pomáhať a viesť ich. Posledný axiém tvrdí, že technické chyby v pastierskej starostlivosti nie sú až také podstatné, ak je

2 Starostlivosťou o dušu sa tu rozumie starostlivosť duchovného (farára alebo kňaza). Lekárska starostlivosť nechce byť vlastnou starostlivosťou o dušu, tou je a ostane starostlivosť farárska (resp. kňazská).

3 Cieľom psychoterapie je duševné uzdravenie. Cieľom náboženstva je spása duše.

farárov postoj a prístup charakterizovaný „chápajúcou láskou“. Každý človek robí chyby a tak isto aj farár nemá žiadny patent na dokonalosť. Chyby však nesmú byť zakrývané. Dôležitý je láskyplný prístup ku druhému človeku. Žiadne poznanie metód pastierskej starostlivosti nemôže nahradiť farárov postoj charakterizovaný láskou, ktorá sa snaží porozumieť tomu druhému. Po predstavení princípov, ktoré majú povahu axiómov, treba pristúpiť k samotným princípom pastierskej starostlivosti. Prvý princíp je snaha o pochopenie člena zboru a jeho potrieb. Spolu s tým je spojená snaha o dobré spoznanie a poznávanie všetkých členov zboru (resp. tých, ktorí majú byť pastorovaní). Nikto nemôže efektívne pomáhať druhému, kým sa aktívne nesnaží poznať potreby druhého. Ďalším princípom je pomoc pri vyjadrení a objasnení konfliktov. S týmto princípom sú spojené tri aspekty. Prvý aspekt je akceptovanie člena zboru takého, aký je. Prijímať druhého so všetkými jeho nedostatkami, starosťami, trápeniami a chybami. Druhý aspekt je objasnenie konfliktov alebo rozličných vnútorných pocitov. Keď sme už toho druhého prijali so všetkými jeho pocitmi, tak je potrebné sa k týmto pocitom nejako postaviť. Popríklad ich nejako objasniť. Tretím aspektom je konsolidácia doterajších náhľadov. Keď už je člen zboru prijatý a mnohé z jeho pocitov alebo vnútorných konfliktov boli objasnené, tak nasleduje konsolidácia. Nasledujúci princíp znie „Pomôcť zoradiť dostupné zdroje“. Niektoré zdroje môže člen zboru objaviť sám v sebe (napr. ak prijme ponúknutú pomoc). Farár tiež môže pomôcť pastorovanému použiť vonkajšie zdroje. Farár nie je „expert“ na všetko a nie vždy vie vo všetkom pomôcť. Môže však byť ukazovateľom na toho, kto v danej situácii pomôcť môže (napr. sociológ, psychiater, a.i.). Posledným princípom je poskytnúť podporu, keď je to potrebné. Pastierska starostlivosť o starých ľudí je uplatnenie pastierskej starostlivosti voči konkrétnej vekovo vymedzenej skupine. Aké sú teda špecifiká pastierskej starostlivosti o ľudí po šesťdesiatom roku života? Vyššie (str. 9) som sa zmienil o tom, že starý človek prísne dbá na to, čo má vyskúšané a urputne sa bráni voči zmenám alebo novotám. Vychádza zo svojich dlhoročných skúseností a drží sa režimu, na ktorý si zvykol. U starého človeka v cirkevnom zbore je to ešte intenzívnejšie. Profesor praktickej teológie Jozef Smolík uvádza vo svojej knihe: „Stáří se brání změnám ve formulaci víry i v liturgických formách. Katechismové výpovědi pro ně nejsou frází, liturgické formy, jež důvěrně znají, jim pomáhají soustředit se na obsah a vytvářejí pocit domova.“ (SMOLÍK, 1991, s. 191) Farár tak

stojí pred ťažkou úlohou. Vytvoríť program na celozborové zhromaždenie, ktorý by uspokojil ako mladých tak starých, je veľmi zložitú. Starí členovia zboru sa stavajú voči „výmyslom mladých“ buď pasívne alebo otvorene prejavujú nesúhlas. Je to dobre viditeľné na rozdielnom prístupe ku cirkevným piesňam. Mladí sa zase „ticho búrka“ proti „nudným a nezáživým“ piesňam, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou nedeľných bohoslužieb. Pre starých ľudí (a verím, že nielen pre nich) sa však tieto piesne stali už tradíciou a majú pre nich svoj význam, ako aj svoje miesto v náboženskom živote. Profesor pastoraľnej teológie Albert L. Meiburg navrhuje tri témy pre pastiersku starostlivosť o starých ľudí (BORCHERT, 1985, s. 95). Prvá téma je „Rast a zameranosť (smerovosť)“. Táto téma odpovedá potrebám prvej generácie starých ľudí (ľudia okolo „šesťdesiatky“). To, čo je pre tento vek spoločné, je odchod posledného dieťaťa z domu, odchod do dôchodku, presídlenie a smrť manžela/ky. Druhá téma sa volá „zmysel (význam)⁴ a identita“, ktorá odpovedá strednej fáze staroby. Treťou a zároveň poslednou témou je „utrpenie a služba“. Všetky tieto tri témy sa dotýkajú staroby. Báseň rabína Abrahama J. Heschela vystihuje podstatu týchto troch tém:

„Starí ľudia potrebujú víziu, nie iba odpočinok.

Starí ľudia potrebujú sen, nie iba pamäť.

Sú potrebné tri veci k dosiahnutiu zmyslu významného bytia:

Boh

Duša

Chvíľa

Tieto tri sú tu vždy.

Iba byť je požehnanie, iba žiť je sväté.“ (BORCHERT, 1985, s. 100)

3.2.1 Základy pastierskej starostlivosti o starých ľudí

Martin J. Heinecken uvádza, že neexistuje žiadna oddelená „teológia starnutia“ od teologickej orientácie ako celku (CLEMENTS, 1981, s. 76). Starý človek nie je iba niekto, kto potrebuje cudziu pomoc, a kto už nemá, čo ponúknuť. Starý človek je v prvom rade plný človek, ktorého Boh miluje. Na starého človeka sa nemá pozerat' iba ako na niekoho, kto potrebuje pomoc a na farára iba ako na niekoho, kto môže poradiť. Starý človek sa nemá stať iba nejakým predmetom. Ide tu

4 Angl. meaning

skôr o hľadanie odpovedí na otázky, ktoré sa týkajú pastierskej starostlivosti o starých ľudí. Aké sa tu vyskytujú problémy? Aké sú špecifiká farárovej práce s touto vekovou skupinou? V čom má byť prístup farára k tejto vekovej skupine iný? Čoho sa má vyvarovať a na čo nemá zabúdať? Koľko času má farár venovať pastierskej starostlivosti o starších členov zboru? Ide tu o hľadanie odpovedí na takéto otázky a na otázky im podobné. Starý človek nie je predmet, ale človek. V pastierskej starostlivosti o starých ľudí ide o vzťah ja-ty a nie o vzťah ja-to. Staroba nie je „problém, ktorý treba riešiť“. Farár nemá viesť starých ľudí k tomu, aby sa cítili mlado a nemysleli na to, koľko majú rokov. Staroba tak nemá byť popieraná alebo zakrývaná. Je potrebné prijať starobu ako fakt. V pastorácii starých ľudí ide o láskyplné priblíženie sa k druhému človeku. Ide o „plakanie s plačúcimi a radovanie sa s radujúcimi“. Milton L. Barron určil štyri gerontologické funkcie náboženstva, ktoré tvoria základy narastajúcej náboženskej aktivity starých ľudí: pomáhať čeliť nastávajúcej smrti, pomôcť nájsť a udržať si zmysel života, pomôcť akceptovať nevyhnutné straty staroby a pomôcť objaviť a využiť kompenzačné hodnoty, ktoré sú potenciálne v starobe (CLEMENTS, 1981, s. 166). Na inom mieste je zase možné sa dočítať, že pri pastierskej pomoci musia byť vždy prítomné tri „hlavné veci“⁵. (MAVES, 1949, s. 94) Prvá, na strane člena zboru musí byť nejaký stupeň možnosti prijateľnosti pomoci od druhého. Je možné pomôcť iba človeku, ktorý je ochotný prijať pomoc. Táto ochota prijať pomoc je často spojená s dôverou člena zboru voči farárovi. Druhá, musí tam zo strany farára existovať postoj chápacej lásky a poznania dynamičnosti. Vo vzťahu pastor-pastorovaný nesmie chýbať láska, ktorá má pochopenie pre toho druhého. Už apoštol Pavol dal lásku na prvé miesto (1 K 13). Tretia, vzájomný vzťah samotný musí byť konštruktívny. Ochota člena zboru prijať pomoc a farárova chápacejšia láska navzájom spolu súvisia. V atmosfére chápacejšej lásky sa človek so svojimi pocitmi cíti bezpečnejšie a je tak viacej ochotný podeliť sa so svojimi starosťami a trápeniami s niekym iným a tak zároveň prijať pomoc. Dôležité je ešte poznamenať, že vo vzťahu pastor-pastorovaný nie sú iba dve osoby, ale tri. Treťou osobou je Pán Boh, ktorý zasahuje a oslovuje ako farára tak člena zboru. Vyššie spomínaní farári P. B. Maves a J. L. Cedarleaf zastávajú (na základe pozorovania a výskumu vo viacerých zboroch) názor, že tretina farárových návštev, v rámci pastierskej starostlivosti, má patriť starým ľuďom (MAVES, 1949, s. 136). To

5 Angl. essentials

znamená v priemere štyri hodiny každý týždeň. To je 176 hodín ročne. Tento čas sa má teda využiť na prácu farára so starými ľuďmi. Ako najlepšie môže byť tento čas využitý? Odpoveď závisí od konkrétnej situácie a od potrieb starých ľudí. Maves a Cedarleaf ďalej uvádzajú (na základe výskumu, ktorého sa zúčastnilo 70 starých ľudí) tri kategórie ľudí (MAVES, 1949, s. 136). Táto klasifikácia má pomôcť pri vytváraní programu pre starých ľudí. Prvú skupinu tvoria „úspešne kreatívne osoby“. Druhú skupinu tvoria osoby, ktoré sa „snažia byť kreatívne“. Posledná skupina je označená ako „osoby, ktorých kreativita bola zaplavená“. Do tretej skupiny patrilo najväčšie percento ľudí a do prvej najmenšie. Toto delenie je založené na fundamentálnom životnom smerovaní a je viac prognostické ako diagnostické. Nie je to členenie na typy osobnosti vo zvyčajnom zmysle, ale členenie pohybu a smeru osobnosti, špecificky vytvorený ako index potrieb pre pastiersku starostlivosť. K tomu ešte Maves a Cedarleaf dodávajú, že rozpozнали dva typy situácií, ktoré sa musia vziať v úvahu pri plánovaní programu pre starých členov zboru. Prvým je dopad nových krízových skúsenosti, ktoré boli spôsobené vonkajšími faktormi. Ilustráciou môže byť napr. strata zamestnania alebo smrť manžela/ky. Druhý typ je invalidita, čiže ľudia, ktorým je potrebné venovať zvláštnu pozornosť. Ich možnosti sú značne obmedzené, už či po fyzickej alebo psychickej stránke.

3.3 Pastiersky rozhovor so starým človekom

Pri pastierskom rozhovore sa jedná o stretnutie s blížnym. Farár sa tak nestretáva s nejakou skupinou (napr. nedeľné bohoslužby), ale s konkrétnym jednotlivcom. Každý pastiersky rozhovor predchádza určitá príprava. Jozef Smolík rozdeľuje túto prípravu na priamu a nepriamu (SMOLÍK, 1991, s. 44). Nepriama príprava je dlhodobá. Medzi nepriamu farárovu prípravu na pastiersky rozhovor patrí modlitba a meditatívne čítanie Písma. Nie je postačujúca iba vecná znalosť Písma. Farár musí zakúsiť veľkosť Božej lásky (manifestovanú v Kristovej obeti), aby mohol radiť a potešovať druhých. Je možné (povedané slovami apoštola Pavla) odovzdať druhému iba to, čo sme sami prijali. V pastierskom rozhovore ide o stretnutie s blížnym, ale nie o antropológiu. Dôraz je daný na christológiu. Človek je tu teda chápaný ako ten, ktorý je kvôli Kristovi ospravedlnený pred Bohom. Priama príprava potom spočíva po formálnej stránke v získavaní informácií o jednotlivcovi, s ktorým má byť vedený pastiersky rozhovor. Rovnako ako pri nepriamej príprave, aj

tu ďalej patrí meditácia nad Písmom a modlitba. Miesto konania pastoračného rozhovoru je dobré zvoliť s ohľadom na toho, s kým bude vedený rozhovor. Spravidla sa môže konať kdekoľvek. Ak však ide o rozhovor so starým človekom, tak sa väčšinou koná na mieste jeho bydliska (stále, ak ide o človeka, ktorý je pripútaný na lôžko). Farár sa často ocitá v situáciách, keď nevie, čo má povedať. Jeho úlohou nie je mať pripravené odpovede na rôzne problémy a ťažkosti ľudského života. „Úkolem pastýrského rozhovoru není situaci vyložit, nýbrž dodat bratrovi či sestře sílu, naději, pokoj, aby svou situaci dokázal unést.“ (SMOLÍK, 1991, s. 50) Pastiersky rozhovor tiež nie je „policajný výsluch“, ktorý by človeka nútil povedať všetko. Človeku je ponechaná sloboda a je na ňom, s čím sa zdôverí, a čo si nechá pre seba. Profesor Smolík píše o poslaní farára v pastoračnom rozhovore toto: „Naším poslaním v pastoračnom rozhovore je nést bližnímu zvešť evangelia, posilnit ho ve víře, pomoci mu, aby se dokázal ve svém životě orientovat.“ (SMOLÍK, 1991, s. 58) Evanjelium je potešením a povzbudením, ako pre farára, tak pre člena cirkevného zboru. Jedným z poslani pastoračie je rozpoznanie herezií a „boj“ proti nim. Je však veľmi ťažké vymedziť, čo už je herezia, a čo ešte nie. „Na tomto rozpoznaní a boji závisí teologická existencia cirkve, které strážcem je bohosloví“, píše profesor Smolík (SMOLÍK, 1991, s. 122). Na inom mieste je uvedené, že podstatou poradenstva je komunikácia (WISE, 1951, s. 5). Táto komunikácia sa niekedy stáva monológom. Farár nemusí vždy rozprávať. Niekedy stačí iba načúvať, vypočuť trpiaceho. Môže to byť dialóg skrytý v monológu. „Komunikácia je tu viac ako rozprávanie.“ (WISE, 1951, s. 6) Je to zdieľanie rovnakej skúsenosti. Zdieľanie rovnakej viery, lásky a nádeje. „Umění mlčet v pravý čas se musí pastýř učit a naučit.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 34) Počúvanie nie je neúčastné mlčanie ani nesúhlasné odmlčanie sa, ale účastný záujem o situáciu druhého. Je to veľmi ťažké, pretože človek sa musí odpútať od svojich starostí a sústrediť sa na rozprávanie druhého. Vcítiť sa do situácie a problémov toho druhého. Počúvanie vyžaduje maximálne sústredenie sa. „Při pastoraaci musíme nejprve slyšet a naslouchat, vnímat a porozumět, abychom potom mohli kvalifikovaně mluvit.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 35) Na „umenie počúvať“ nadväzuje „umenie hovoriť“. Človek má často problém porozumieť sebe samému, nie to ešte porozumieť niekomu inému. „Porozumenie znamená najprv, že farár vidí dynamiku (živosť, hybnosť), alebo vnútorné motivujúce a vplyvajúce faktory, v charakteroch starých ľudí. To ďalej znamená

vidieť skutočné otázky, alebo pozrieť sa za povrch do hlbších významov správania sa a postojov nejakej osoby.“(MAVES, 1949, s. 94) Porozumieť tiež znamená vnímať skôr smer, ktorým sa dotyčný človek ubera, než to odkiaľ prišiel. Čiže brať človeka takého, aký je hic et nunc a nesústrediť sa na jeho minulosť (nech už je akákoľvek). Farár by sa mal sústrediť na minulosť pastorovaného iba potiaľ, pokiaľ mu to pomôže ho pochopiť a pomôcť mu v prítomnosti. Keď farár „rozumie“ starým ľuďom tak to znamená, že je citlivejší a pozornejší voči fundamentálnemu charakterovému vzoru, ktorý sa upevňuje v neskoršom veku. „Miesto porozumenia v pastierskej starostlivosti je štvoraké.“(MAVES, 1949, s. 94) Po prvé, to má význam pre farára samého. Poskytuje mu to rovnováhu, ktorá mu poskytuje ochranu pred stratením odvahy vtedy, keď všetko ide veľmi ťažko a výsledky jeho snaženia sú nepatrné, a tiež zabraňuje pokušeniu byť pyšný, keď sa mu všetko darí. Povzbudzuje ho to a zároveň pokoruje. Farár môže vidieť ovocie svojej práce a zároveň si uvedomovať, že to všetko je Božie dielo, a že on sám je iba „pracovník, ktorý nie je hodný svojej mzdy“. Po druhé, porozumenie je dôležité preto, aby mohlo farárovi umožniť preukázať skutočný a úprimný záujem o daného človeka. Po tretie, ďalšia hodnota, ktorá vyrastá z porozumenia, činí farára pozornejším a všimavejším voči vzniku výnimočných potrieb. To znamená, že je citlivejší voči novým udalostiam a skúsenostiam, ktoré môžu vyvstať, a ktoré si vyžadujú dodatočnú pomoc. Po štvrté, porozumenie pomáha chrániť farára pred sklamaním, keď sa výsledky nedostavujú opakovane, alebo aj keď všetko nasvedčuje tomu, že cieľ, ktorý sa farár snaží dosiahnuť, nie je taký, ako by si on sám želal. Inými slovami je schopný pracovať bez toho, aby ochabol jeho záujem a starostlivosť, kvôli limitovaným cieľom, ktoré sú pravdepodobné kvôli malému počtu farníkov, ktorým môže pomôcť. Čiže rozumie pomalosti pohybu udalostí a neobviňuje z toho seba alebo členov zboru. Porozumieť a poradiť druhému je však veľmi ťažké. „Pastýrsky rozhovor je hovorením, jehož najvyšší a svrchovanou normou je slovo Boží.“(HAVRÁNEK, 1986, s. 37) Pán Boh je aktívnym účastníkom pastierskeho rozhovoru. Pastor aj pastorovaný musia v prvom rade počuť Jeho hlas. Až potom môžu zaznieť slová farára. Každému duchovnému pastierovi sú tiež určené slová apoštola Pavla: „Miesto Krista sme teda poslovia, ako by (vás) Boh napomínal skrze nás. Miesto Krista prosíme: Zmierte sa s Bohom!“(2 K 5, 20) Neznamená to však, že farár musí hovoriť iba o duchovných veciach. „Biblický postoj má byť vetkán do dření našich kostí, takže bude výrazný v

našich radách a nabízených řešeních, i když budou znít velice prostě, občansky a civilně.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 37)

3.3.1 Spověď

V protestantskom prostredí má slovo spoved' často negatívny náboj. Spoved' je rozšírená hlavne v katolicizme. Reformácia však spoved' nezrušila. Spoved' ostala aj v protestantských cirkvách, ale dostala inú podobu. Spoved' je forma pastierskeho rozhovoru. Nielen starý človek sa niekedy rád vyrozpráva. Starý človek si pamätá veľa z toho, čo prežil - či už to bolo dobré alebo zlé. Je pre neho veľmi dobré, ak sa môže s niekym porozprávať (hlavne ak žije sám). Namieste je tu však otázka, či má farár vypočuť všetko, alebo či môže niekedy rozhovor prerušiť, ak sú to len „prázdne reči“ alebo klebety a „pán farár je ten, ktorý by o tom mal určite vedieť“. Nedá sa na to jednoznačne odpovedať a záleží to od danej situácie. „Musíme zde brát vážně člověka, ale nikoli vše, co říká, abychom sami nebyli vyšinuti z rovnováhy. Mám zkušenost, že se mi po podobných rozhovorech obvykle silně rozbolela hlava. Bylo to proto, že jsem podle pastýřského zvyku se snažil najít smysl toho, co žádný smysl nemělo.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 35) Aj keď je to ťažké, tak farár by mal byť ten, ktorý vie vypočuť starého človeka. Zlozvykom je však skákať druhému do reči, dávať rady skôr, než vieme, o čo vlastne ide, a činiť predčasné závery. „Pastýř si má opakovat: vyslechni a přemýšlej!“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 36) Ak starého človeka trápi nejaká vina, ktorá bola dlho skrývaná v jeho vnútri, tak mu nejde iba o vyrozprávanie, ale o odpustenie. Farár je jedným z tých, ktorý môže dotyčnému zvestovať odpustenie v Ježišovi Kristovi. Nemecký teológ Dietrich Bonhoeffer píše v niektorom zo svojich diel, že spoved' je srdcom pastierskeho rozhovoru. Tiež píše, že spovedať môže iba ten, kto sa sám spovedá.

3.4 Laici ako pomocníci pri pastierskej starostlivosti?

Niektoré zbory sú väčšie a niektoré menšie. Od počtu členov zboru závisí aj čas, ktorý farár venuje pastorácii. Môžu farárovi pri jeho službe pomáhať niektorí členovia zboru? Odpovede na túto otázku sa rozchádzajú. Niektorí tvrdia, že je to v poriadku a iní zase, že na takúto „prácu“ je potrebná kvalifikácia, ktorú má práve farár. V protestantizme je učenie, že všetci kresťania sú povolani Pánom Bohom. Kňazstvo všetkých veriacich neznamená iba, že človek môže byť svojím vlastným

kňazom, ale aj to, že jeho kňazom môže byť za určitých okolností každý iný člen spoločenstva (a samozrejme aj člen iného kresťanského spoločenstva). Farár spolu s členmi zboru tvoria spoločenstvo. Farár (aspoň väčšinou) má viac vedomostí, čo sa týka teológie, ako laik, ale laik môže byť Bohom použitý rovnako ako farár. Farár môže poveriť nejakého člena zboru (alebo viacerých členov zboru) nejakou službou (napr. vedením stretnutí mládeže, návštevou chorých a starých, a.i.), ale malo by sa to diať pod farárovým dohľadom. Samozrejme to nemá byť prenesenie farárovej práce (služby) na druhých, ale efektívna pomoc vtedy, keď je toho na farára (čiže jedného človeka) veľa (jedná sa hlavne o zbory s väčším počtom členov). Niektoré veci musí robiť exkluzívne farár (podľa môjho názoru je to hlavne kázanie Slova Božieho na spoločných bohoslužbách). Sú však aj také povinnosti farára, ktoré môžu vykonávať aj laici. Takýmito pomocníkmi môžu byť ako mladí, tak starí ľudia.

3.4.1 Povolanie starého človeka ku službe v spoločenstve

Každý člen zboru bez ohľadu na vek je povolaný k určitej službe. Boh dáva dary Ducha Svätého. Predsa len však človeku môže napadnúť otázka, či starý člen zboru môže niečo pre zbor vykonať. Dovolím si tvrdiť, že pri snahe odpovedať na túto otázku sme často skeptický. Môže sa stať, že sa tento skepticizmus prenáša na starého človeka a ten sa potom stáva pasívnym. Zamestnanie kresťana môže byť považované za základný význam povolania. V tomto význame dáva práca človeku zmysel zmysluplnej participácie v spoločnosti, ktorý sa často stráca odchodom do dôchodku. „Odchod do dôchodku nie je homogénna skúsenosť.“ (CLEMENTS, 1981, s. 124) Strata zamestnania môže vyústiť až do straty primárneho zmyslu života. Úlohou farára voči starým ľuďom je teda „znovuobnovenie“ zmyslu toho, čo môže robiť človek na dôchodku. Je to snaha zabrániť staršiemu človeku byť pasívnym – čo súvisí s psychickým zdravím a v krajnom dôsledku to môže súvisieť aj so spáchaním samovraždy. Všetka ľudská námaha a snaženie úzko súvisí so základným učením o ospravedlnení skrze vieru (R 5, 1; Ef 2, 8 – 10) – prijatie seba, iných a Boha pre ktorého človek „je“, skôr než pre ktorého človek niečo „robí“. Boh miluje človeka, pretože sa tak rozhodol a nie preto, že človek môže Bohu niečo dať alebo pre Neho niečo urobiť. Ved' môže človek so svojej hriechnosti Pánu Bohu niečo ponúknuť? Človek je hriechny a skazený a ako taký nemá svätému Bohu, čo ponúknuť. Neznamená to však, že si môže robiť, čo chce alebo žiť ako chce. Povolanie môže

byť potom chápané ako vhodné zaostrené investovanie energie ľudského života v kontraste ku jednoduchému zamestnaniu (HUNTER, 1990, s. 808). Napríklad, v židovskej tradícii je obdobie staroby považované za šabat ľudského života. Význam slova šabat neznamena úplnú pasivitu, ale príležitosť robiť to, čo človek nemohol robiť predtým, ako napr. oveľa intenzívnejšie študovať Tenak alebo upriamiť pozornosť na morálne a etické otázky. Povolanie človeka žijúceho v hospici môže byť navštevovanie a povzbudzovanie iných obyvateľov hospicu. Starý člen zboru môže byť pre mladších príkladom – môže mladším radiť, vydávať svedectvo alebo len v pokore a tichosti znášať všetko to, čo staroba so sebou prináša, a tým byť pre iných inšpiráciou. Ján Amos Komenský píše, že úlohou starého človeka je tešiť sa z prežitého života. „Zastaviť sa, ohlížet sa na všetno své, co už minulo, radovat se z toho, co bylo učiněno dobře, a pomýšlet na nápravu toho, co bylo uděláno nedobře.“ (KOMENSKÝ, 1992, s. 138) Staroba má byť využitá ako reflexia prežitého života. Z dobrého sa má starý človek radovať a chváliť za to Pána Boha a ak konal zle, tak má prosiť o odpustenie a vyvažovať to zlé dobrými skutkami pokiaľ je to len možné. Komenský nazýva celý pozemský život nižšou školou, kde sa pripravujeme na večnú akadémiu (KOMENSKÝ, 1992, s. 135). Staroba je posledná časť ľudského veku, keď sa tiež už schýľuje ku smrti. Aj staroba je však obdobím, keď sa má človek ďalej učiť. Táto škola staroby obsahuje vrchol ľudskej múdrosti. Pre kresťana je staroba posledným obdobím pred smrťou a pred vkročením do večného života. Preto je v starobe potrebné venovať ešte väčšiu pozornosť tomu, ako človek žije a čo robí. „Poslední skutky vyžadují největší pozornosti, aby všechno předešlé nebylo bez užitku a nepřišlo nazmar.“, píše Komenský (KOMENSKÝ, 1992, s. 135). „Koniec dobrý, všetko dobré“, hovorí jedno príslovie. Komenský považuje starobu za najslabšie vekové obdobie a preto nesmie byť starý človek opustený a zbavený opôr. V spoločenstve veriacich môžu a majú byť takouto oporou ostatní bratia a sestry, na čele s farárom.

3.4.1.2 Uctievanie („worship“) a staroba

Už v starozákonnej dobe izraelský ľud často chválil (uctieval) Hospodina tak, že si spomínal na všetko, čo pre neho Hospodin v minulosti učinil (napr. sz kniha Žalmy). V uctievaní tak boli sprítomňované Hopodinové skutky z minulosti. Dôležitú úlohu tu hrali spomienky. Mysel' starého človeka je plná spomienok. V cirkevnom

zboru môže teda starý človek slúžiť tiež tak, že bude vydávať svedectvo o Božom milostivom konaní a vedení. „Uctievanie vyžaduje zhromažďovanie spomienok, tak ako je dom, v ktorom žijeme, postupne zaplnený asociáciami. Nie je to niečo, čo cirkev môže „vymyslieť“ pre tých, ktorí starnú.“(CLEMENTS, 1981, s. 92) Spomienky si človek vytvára počas celého svojho života. Tieto spomienky môžu potom v spoločenstve poslúžiť pri chválení a uctievaní Pána Boha. Mnohí starí ľudia sú však kvôli chorobe „pripútaní“ na lôžko a teda nemôžu navštevovať spoločenstvo. Týmto farár vysluhuje domácu pobožnosť, ktorá je často spojená s vysluhovaním Večere Pánovej. Určitou aj keď slabou náhradou bohoslužieb sú bohoslužby, ktoré si človek môže pozrieť v televízii alebo vypočuť v rádiu. Táto forma účasti na bohoslužbách neposkytuje osobné spoločenstvo s inými kresťanmi, ale aspoň dotyčnému človeku prináša zvesť Slova Božieho a tiež pocit akejsi participácie na bohoslužbách. Podľa môjho názoru by bolo tiež veľkým prínosom, keby sa na domácej pobožnosti nezúčastňoval iba farár, ale aj niektorí členovia cirkevného zboru, ktorý dotyčný starý človek v minulosti navštevoval. Uvedomujem si však, že je to veľmi komplikované, ale nie nemožné. V rámci nedeľných bohoslužieb sa niekedy tiež robia buď mládežnícke alebo detské bohoslužby. Zúčastňujú sa ich všetci členovia zboru, ale ráz bohoslužieb má buď detskú alebo mládežnícku formu (spievajú sa mládežnícke/detské piesne, liturgia je kratšia a jednoduchšia, atď.). Podobným spôsobom by sa mohli niekedy konať aj bohoslužby pre starých ľudí (aspoň pre tých, ktorým ešte zdravie dovolí prísť do kostola).

3.5 Práca farára so starými ľuďmi v skupinách

Pri pastierskych návštevách starých ľudí sa farár stretáva s jednotlivcami. Ďalšou možnosťou pastierskej starostlivosti o starých ľudí je pravidelné stretávanie sa, už či pri spoločných bohoslužbách alebo na biblických hodinách. V Reformovanej cirkvi na Slovensku (a ako som počul aj v iných cirkvách) sa starí ľudia stretávajú hlavne na biblických hodinách, ktoré sa spravidla konajú uprostred pracovného týždňa. Pravidelné biblické hodiny nie sú vyhradené pre túto vekovú skupinu, ale mali by sa ich zúčastňovať všetci členovia zboru, bez ohľadu na vek. Stalo sa to už však akýmsi zvykom, že účastníci biblických hodín sú väčšinou starí ľudia. Práca v skupinách má svoje výhody. Niektoré problémy môžu byť otvorene prediskutované a človek sa tak môže poradiť s niekym iným, kto má rovnaké problémy alebo trápenia.

„Ľudské bytosti sú nevyhnutne sociálne a majú potrebu stretávať sa zmysluplne v skupinách.“(MAVES, 1949, s. 156) Skupina im poskytuje určité satisfakcie, ako spoločnosť, možnosť zdôveriť sa niekomu, pocit, že niekam patria a samotnú skúsenosť participácie. Ježiš Kristus povedal: „Lebo kde sa dvaja alebo traja zhromaždili v mojom mene, tam som medzi nimi.“(Mt 18, 20) Ježiš Kristus je v cirkvi (a tiež vo svete) aktívne prítomný. Bez Krista nie je možné hovoriť o cirkvi. Tvorivým prvkom spoločenstva je interakcia. V spoločenstve sa učí jeden od druhého. Cirkevný zbor je miesto, kde sa stretávajú ľudia, ktorí zdieľajú jednu vieru, lásku a nádej. To, čo spája kresťanov, je Ježiš Kristus. Kresťania vytvárajú v cirkvi spoločenstvo spolu navzájom a takto spolu spoločenstvo s Kristom. V cirkvi majú kresťania príležitosť stretávať sa s inými, ktorí majú rovnaký záujem, a to osláviť Pána Boha. Farár stojí v úlohe vedúceho. Aký má byť program stretnutí starých ľudí v cirkevnom zbore? Na túto otázku nie je ľahké odpovedať. V cirkvi je vo väčšine zborov dobre rozbehnutá práca s deťmi a mládežou. Pre prácu v skupinách s deťmi a mládežou je preto dostatok literatúry a trúfam si tvrdiť, že práve s prácou s týmito vekovými skupinami majú ľudia v zbore najväčšie skúsenosti. Toto prosté konštatovanie by malo byť výzvou k tomu, aby bola venovaná väčšia pozornosť duchovnej práci so starými ľuďmi. Farári Maves a Cedarleaf tvrdia, že v súvislosti so skupinovou prácou so starými ľuďmi sa ukazujú štyri hlavné funkcie, ktoré by mal vykonať vedúci skupiny (MAVES, 1949, s. 164). Najprv je potrebné uvedomiť si funkciu „objavovania a analyzovania potrieb okruhu veriacich“ a funkciu „objavovania a analyzovania profilov stretávania sa (združovania sa)“. Najmenším okruhom veriacich je spravidla konkrétny cirkevný zbor v meste alebo obci. Každá skupina má svoje typické znaky. Profil skupiny v cirkevnom zbore môže byť v niečom spoločný a v niečom zase odlišný od skupiny v inom cirkevnom zbore. Druhou funkciou, ktorá má byť farárom vykonaná, je „pomôcť už existujúcej skupine dosiahnuť integráciu“. „Skupina dosiahne integráciu iba ak si definovala spoločné záujmy a spoločné ciele, a keď jej členovia pracujú spoločne na rozpoznaní spoločných záverov (cieľov).“ (MAVES, 1949, s. 176) Treťou funkciou je „pomôcť skupine definovať si a dosiahnuť svoje ciele“. Skupina si tiež potrebuje uvedomiť svoje zdroje a to, ako ich môže použiť. Medzi tieto zdroje patria financie alebo celkovo celý hmotný majetok, ale tiež tu patria vrodené talenty alebo zručnosť jednotlivých členov skupiny. Jedným slovom všetko, čo skupina má a čo môže

použiť ku svojmu prospechu alebo ku prospechu iných. Poslednou štvrtou funkciou, ktorá má byť vedúcim skupiny vykonaná je „pomôcť skupine zhodnotiť svoje skúsenosti, aby mohla konsolidovať prínosy“. Tu je veľmi užitočné to, keď si skupina robí záznamy alebo správy a pravidelne po určitom období sa ku ním vracia. Tieto záznamy môžu skupine ukázať to, ako má postupovať ďalej. Môže jej ukázať, čo bolo dobré alebo tiež to, čoho sa má v budúcnosti vyvarovať. V rámci skupiny sa to tiež môže použiť ako služba. Myslím tým to, keď sú jeden alebo viacerí členovia skupiny poverení vedením zápisnice. Zo skupiny by mal byť využitý každý člen. Každý môže niečím pomôcť. Často je úlohou vedúceho, aby zmysluplne a efektívne rozdelil úlohy medzi všetkých členov, aby mohol každý vedieť, že má pre skupinu význam.

3.5.1 Faktory, ktoré komplikujú stretávanie sa v skupinách

Prvý faktor sa týka zborov s veľkým počtom členov. Sú to hlavne zbory, v ktorých sú rozbehnuté viaceré rôzne skupinky s rôznym zameraním. Jeden človek tak môže byť naraz zapojený do viacerých stretnutí. V tomto prípade môže dôjsť k únave a prepracovanosti. Niektorí členovia zboru môžu byť zapojení do viacerých skupiniek a na druhej strane zase niektorí nemusia byť v žiadnej skupine. Vzniká tak záviť alebo povyšovanie sa nad druhých ľudí. Je tiež lepšie robiť jednu vec poriadne, ako robiť neporiadne desať vecí. Druhý faktor je zase úplne opačného rázu. Niektoré zbory majú veľmi málo členov. Ak je v zbore málo starých ľudí, tak nie je praktické vytvárať nejakú zvláštnu skupinu špeciálne pre starých ľudí. Starí ľudia však majú svoje vlastné potreby a starosti. Mladí sú zase na druhej strane plní elánu a energie. To, či má byť zvláštna skupina pre starých ľudí, záleží od počtu ľudí, tvrdia farári Maves a Cedarleaf (MAVES, 1949, s. 176). Podľa môjho názoru, by sa mali starí ľudia stretávať vo zvláštnej skupine aspoň raz do týždňa a to aj vtedy, keby v danom zbore boli iba traja starí ľudia. Záleží to, podľa môjho názoru, na ochote daných ľudí, či sa chcú stretávať aj napriek tomu, že je ich málo. Môžu tak tiež aspoň (ak už nič iné) položiť základy pre ďalšiu generáciu starých ľudí, ktorá už môže mať viac členov a stavať na základoch predchádzajúcej generácie.

3.5.2 Princípy a metódy skupinovej práce

Najprv sa zmienim o tom, čo je to vlastne skupina. Farári Maves a Cedarleaf

uvádzajú, že skupina je združenie alebo zoskupenie jednotlivcov, ktorí sú vo vzájomnom rozhovore a vzájomne sa snažia dosiahnuť spoločné ciele (MAVES, 1949, s. 193). Skupina sa môže stretávať dobrovoľne (napr. stretnutia mládeže, kde mladí chodia na základe vlastného rozhodnutia) alebo nedobrovoľne (napr. príprava konfirmandov, ktorí často, keby to bolo na nich, tak by na tieto stretnutia vôbec nechodili). Stretávaniu skupinky starých ľudí sa tak dá rozumieť ako dobrovoľnej skupinke. Stretávanie tiež môže byť dočasné alebo trvalé, náhodné alebo plánované, formálne alebo neformálne. Stretávanie sa ešte dá rozdeliť na skupiny, kde sú vzájomné vzťahy veľmi dobré a na druhej strane na skupiny, kde sú vzájomné vzťahy vlažné a kde sa jeden o druhého nezaujímajú. Niektoré skupiny majú väčší počet členov, ktorí majú iba základné vzdelanie a malý intelektuálny záujem. Títo členovia však môžu byť veľmi zruční. Na druhej strane sú zbory, ktoré majú členov s vysokým vzdelaním, ale zase nie sú zruční. Niektoré skupiny môžu byť homogénne a v iných zase môže byť mix rôznych záujmov. V niektorých zboroch je emocionálne vyjadrenie viery potlačované a v iných zase preferované. Takéto a im podobné rozdelenia sa dajú urobiť nielen medzi skupinami navzájom, ale aj v rámci jednej skupiny. To všetko svedčí o tom, že skupina nemá iba jednu formu, ale môže byť veľmi rôznorodá. Skupina má tiež veľký vplyv na jednotlivcov, ktorí tvoria skupinu a často aj na jednotlivcov, ktorí stoja mimo skupinu. Naozaj, formovanie osobnosti jednotlivca je sociálny proces a jednotlivec je čiastočne ovplyvnený sociálnymi tlakmi, ktoré mu viac alebo menej vnucujú určitú formu. V skupine je teda dôležitá vzájomná pomoc a spolupráca, ak skupina chce dosiahnuť to, čo si vytýčila ako svoj cieľ. To, čo tiež vplýva na skupinu je kresťanstvo a jeho normy. „Vskutku, cirkev má v sebe moc dosiahnuť vzťah, ktorý transcenduje sociálne triedenie do tried a pomáha zmierňovať sociálne konflikty.“(MAVES, 1949, s. 195) Neznamená to však, že ľudia, ktorí v cirkvi vytvárajú spoločenstvo, sú viac ako iní ľudia. Nemajú sa čím chváliť, pretože to, že sú kresťania, nie je ich zásluha, ale dielo Božie.

3.5.2.1 Úlohy vedúceho skupiny

Jednou z úloh vedúceho skupiny (v našom prípade často farára) je dbať na to, aby si skupina uvedomovala svoju jedinečnosť a dôležitosť, ale zároveň tiež svoju nedokonalosť, nehodnosť a pominuteľnosť. Ďalej by mal dozerieť na to, aby do skupiny mohol slobodne vstúpiť každý človek bez ohľadu na rasu alebo pohlavie.

Vedúci skupiny tiež nevyrába program pre skupinu, ale pomáha ho vyrábať spolu s členmi skupiny. V prípade práce so starými ľuďmi môže byť farár v pokušení robiť veci namiesto starého človeka. Jeho úlohou by však malo byť viesť ho k samostatnosti a tímovej práci. Mal by sa tiež snažiť o to, aby si členovia uvedomovali, že ak na to oni sami nebudú dbať, tak to nebude fungovať. Do programu skupiny by mali byť zahrnutí všetci členovia. Dobrým príkladom je podľa môjho názoru zborový spevokol. Vedúci spevokolu ich môže viesť a pomáhať im, ale samotný „program“ musia vytvoriť všetci spoločne. Je dôležité, aby pri výrobe programu skupinky boli plne využité všetky schopnosti každého člena. Nezáleží na tom, či je to stretnutie spevokolu, modlitebná skupinka, alebo biblická hodina starších členov zboru. Úloha vedúceho v skupine, kde sú starí ľudia je jednoduchšia v tom, že nemusí vymýšľať žiadne pohybové aktivity. Program takejto skupiny bude mať skôr ráz diskusného krúžku. Farárovou jedinou úlohou sa tak stáva usmerňovanie diskusie

3.5.3 Špecifické faktory v skupinovej práci so starými ľuďmi

Práca v skupinách má určité všeobecné znaky, ale je tiež rozdiel medzi skupinou detí a skupinou starých ľudí. Starí ľudia potrebujú pomalšie tempo. Starý človek už nie je taký energický, ako mladí ľudia. Vedúci skupiny by na to mal brať ohľad a snažiť sa korigovať program skupiny tak, aby starých ľudí neobmedzoval, ale bol im ku prospechu. Pozoruhodný je u starých ľudí tiež väčší stupeň excentricity a individuality. Starí ľudia si tiež dávajú pri diskusii menší pozor na to, čo povedia alebo ako to povedia. Starí ľudia sú viac sebaistí a lepšie si uvedomujú svoje schopnosti a tiež obmedzenia. U starých ľudí je tiež väčšia potreba rozprávať. Často sú urozprávaní. Najčastejšie témy sú choroby a všetko, čo sa týka ich rodiny. Môže to byť kompenzácia za to, že sa nemôžu aktívne prejaviť v nejakej inej oblasti. Iný dôvod je ten, že ich nikto iný nechce počúvať (alebo nie je nikto, kto by ich mohol počúvať). Jedna žena vyjadrila svoje ocenenie toho, že môže navštevovať klub pre starých ľudí týmito slovami: „Keď som mala doma päť detí, pracovala som a vedela som niečo. Deti už vyrástli a ja neviem nič. Už ma viac nikto nepočúva. Tu v tomto klube som niečo a viem niečo opäť.“(MAVES, 1949, s. 205) Starí ľudia oveľa viacej prejavujú svoje city a svoju vďačnosť. Vedia veľmi pekne oceniť to, že ich niekto pozval na nejaké stretnutie s ich rovesníkmi (s ktorými v cirkvi zdieľajú rovnakú

vieru, lásku a nádej), a že je tu niekto, kto sa o nich zaujíma. To môže vedúcemu skupinky lichotiť. Mal by však pamätať na to, že to môže odrážať pocity bezcennosti a neistoty, ktoré spôsobili, že si dotyční starí ľudia myslia, že jediná cesta ako sa odvdáčiť, je hojne prejavovať vďačnosť. Farárovi môže lichotiť, že ho starší členovia zboru poslúchajú, a že vo všetkom s ním súhlasia. Dalo by sa povedať, že sú na ňom určitým spôsobom závislí. Farárovým cieľom by však malo byť dosiahnuť ich nezávislosť a nie závislosť. Nie členovia skupiny majú slúžiť vedúcemu, ale vedúci má slúžiť členom skupiny. Veď nie nadarmo sa často o zamestnaní farára hovorí ako o službe (iným). Ďalej, niektorí starí ľudia môžu byť nedôverčiví a báť sa akýchkoľvek skupinových stretnutí. Snažia sa preto stále viac a viac vyhnúť akémukoľvek spoločenskému kontaktu. Tak sa stávajú stále menej a menej kreatívni. Takýchto ľudí je veľmi ťažké priviesť do spoločenstva. Vyžaduje si to veľkú snahu. Je potrebné s daným človekom vytvoriť najprv osobný vzťah a až potom ho pozvať do spoločenstva. Príchodu do spoločenstva tak predchádzajú mnohé osobné návštevy a individuálna pozornosť. Je to ako úloha vedúceho, tak pravidelných návštevníkov skupiny. Pre starých ľudí je už ťažšie navštevovať skupinu, ktorá je vzdialená od ich bydliska. Cestovať z miesta na miesto je pre nich spojené s niektorými ťažkosťami a vyžaduje si to viacej času a námahy, ako u mladých ľudí. Často je tu potrebná cudzia pomoc. Je to príležitosť pomôcť pre tých, ktorí pravidelne navštevujú spoločenstvo, a ktorí nemajú takéto starosti.

3.6 Staroba a choroba

Choroba sa netýka iba starých ľudí, ale zasahuje všetky vekové kategórie. Predsa len čím je človek starší, tým je náchylnejší ku chorobám (už či fyzickým alebo psychickým). Choroba pripomína človeku pominuteľnosť života. „Každá nemoc je vzdáleným poukazom na smrť.“ (SMOLÍK, 1991, s. 202) Zvlášť v prípade ak ide o starého človeka. „Nemoc je dokladom o následcích pádu, o dedičné a konkrétnej hrišnosti, o smrteľnosti, časnosti a porušiteľnosti života.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 197) Georg Stoff píše: „Z bible poznávame, že Bůh není přítelem nemocí, je však přítelem nemocných. Stojí na straně života. Ježíš nemocným, s nimiž se setkal, nevysvětloval smysl jejich utrpení, ale uzdravoval je.“ (STOFF, 1994, s. 8) Pri niektorých chorobách môže pomôcť tiež človek a uzdraviť druhého človeka. Častokrát je však človek bezmocný a tvárou v tvár pred smrteľnou chorobou je mu

jeho „medicína“ úplne nanič. Farár môže jednotlivým členom svojho zboru pomôcť rôznymi spôsobmi. Pri fyzických chorobách môže farár pomôcť iba málokedy. Jedným zo spôsobov, ako však pomôcť môže, je napr. návšteva chorého. Farár je tiež často jedinou osobou, s ktorou môže chorý človek zdieľať spoločnú modlitbu a spoločne uvažovať nad jednotlivými biblickými textami.

3.6.1 Smrť, zomieranie a pastierska starostlivosť

Keď hovoríme o starobe, tak sa musíme zmieniť aj o smrti. Pre mnohých ľudí je staroba úzko spojená so smrťou. Mnohí ľudia by sa starobe radšej vyhli, pretože staroba pre nich predstavuje obdobie plné utrpenia a zármutku. Evanjelický farár Stanislav Kaczmarczyk uvádza, že v pastierskej starostlivosti o ľahko aj ťažko chorých ide o posilňovanie pacientov v ich boji s chorobou (KŘIVOHLAVÝ, 1995, s. 50). Potom pri pastierskej starostlivosti o zomierajúcich ide o pomoc zomierajúcim prijať nevyhnutnú skutočnosť. S konečnosťou ľudského života priamo súvisí úzkosť z nebytia. Starí ľudia nemajú „monopol na zomieranie“. Smrť môže človeka zastihnúť ako v starobe tak v mladosti. S vekom však rastie aj strach pred smrťou. „Otázka smrti a večného života je proto důležitou součástí pastýřské péče o staré bratry a sestry.“, píše profesor Smolík (SMOLÍK, 1991, s. 193). Sama hrozba z nebytia vyzýva k hlbšiemu duchovnému pochopeniu významu vzkriesenia a večného života. „Každý, kto chce efektívne pomáhať(slúžiť) starým ľuďom, musí mať nejaké pochopenie charakteristických myšlienok, pocitov, postojov a správania sa ľudí, ktorí čelia smrti.“, píše George Paterson (CLEMENTS, 1981, s. 220). V starobe je väčšia pozornosť venovaná transcendentálnym otázkam. Vzkriesenie a večný život vyplýva v kresťanstve z diela Ježiša Krista. Ježišova obeť a vzkriesenie vydávajú svedectvo o nemeňacej sa Božej láske. Vzkriesenie Ježiša Krista je dôvodom a dôkazom vzkriesenia človeka. „Strach ze smrti považuje K. Barth u nevěřícího člověka za nevyhnutelný.“(SMOLÍK, 1991, s. 212) Ani kresťan však nie je imúnny voči strachu zo smrti a aj voči tomuto musí farár zaujať nejaké stanovisko. „Jde-li o náš vlastní odchod (exit), pak s pomyšlením na něj nás zcela přirozeně jímají obavy a strach.“(KŘIVOHLAVÝ, 1995, s. 7) Nedá sa to jednoducho odbyť slovami o tom, že v Kristovom vzkriesení je uistenie vzkriesenia a večného života pre človeka. „Pre křesťana je myšlení na smrt předznamenáno vírou v Boha, který je na hranici života i ve smrti naším protejškem.“(SMOLÍK, 1991, s. 212) Život je pre kresťana darom od

Hospodina. Život aj zomieranie sa sústreďuje na Krista. Kresťanská viera nerieši otázku smrti oddelene od Krista. Smrť sa však pre človeka nikdy nestane niečím samozrejým a istota spasenia pevným faktom. Kresťan bude vždy zápasit' s pochybnosťami a práve tu sa ukazuje miesto pre prácu farára, resp. pastiersku starostlivosť. Ide o spoločné nachádzanie Božej vernosti a lásky zjavenej v Ježišovi Kristovi. „Velkopáteční evangelium, zvěstující cestu odpuštění a smíření, a evangelium velkonoční neděle vzkříšení, ohlašující vítězství života nad smrtí, jsou zde základem kazatelské a pastýřské pomoci.“(HAVRÁNEK, 1986, s. 99) Ako môže farár pomôcť zomierajúcemu staršiemu človeku? Pastiersku starostlivosť je tu možné rozdeliť do troch fáz: 1. premortálna pastierska starostlivosť – tzv. pastierska starostlivosť u moribundných pacientov (v dobe pred smrťou), 2. perimortálna pastierska starostlivosť – tzv. pastierska starostlivosť u moriendných pacientov (pri vlastnom zomieraní), 3. postmortálna pastierska starostlivosť – to, čo je potrebné vykonať po smrti pacienta, napr. pastierska starostlivosť o pozostalých a smútiaciach. Toto rozdelenie uvádza v jednej zo svojich kníh Jaro Křivohlavý (KŘIVOHLAVÝ, 1995, s. 51). Vyššie spomínaný George Paterson hovorí o troch veciach, ktoré sa musia urobiť, aby sa dotýčaný človek mohol úspešne vyrovnat' so stratou(CLEMENTS, 1981, s. 225). Poprvé, realita straty musí byť rozpoznaná a uznaná. Predstieranie, že smrť neexistuje, žiadnym spôsobom nepomôže (resp. pomôže, ale iba na veľmi krátky čas). Podruhé, bolestivé pocity, ktoré doprevádzajú stratu musia byť zdieľané s iným človekom alebo skupinou ľudí. Tieto pocity môžu obsahovať hnev, vinu, smútok, sklúčenosť, strach a beznádej. Potretie, zdroje starého človeka, ktoré ešte zostávajú, musia byť prehodnotené a reinvestované na iné ciele, aktivity a vzťahy tak, že utrpenie straty môže vyústiť do rastu. Ide tu o snahu ešte aj z toho zlého vyťažit' niečo dobré v zmysle, že nie je žiadna strata, ktorá nevedie ku zisku alebo v zmysle, že nie je žiaden rast bez utrpenia. V kresťanstve nie je smrť (strata života) konečnou skutočnosťou existencie človeka. „Farár ako empatický poslucháč môže pomôcť umierajúcej osobe rozpoznať skutočnosť a zmysel strát, ktoré zomierajúci nesie, a vyjadriť bolestivé pocity, ktoré toto rozpoznanie evokuje.“(CLEMENTS, 1981, s. 226) Farár môže ďalej pomôcť pri sprostredkovaní milosti a sily, ktoré človeku umožňujú byť vnútorne (v duchu) obnovený, aj keď podpora rodiny a majetok sa postupne stráca (až sa v smrti stratia úplne). Viera nádej a láska sú sily, ktoré udržiavajú rast a farár môže byť ten, kto pomôže zomierajúcemu

ostať v kontakte s týmito silami. Viera tu nie je akási čarovná formulka, ktorá prinúti Boha robiť to, čo chce človek. Je to skôr postoj, ktorý vyrastá z presvedčenia, že nech už príde čokoľvek, tak Boh je nad tým a všetko drží mocne vo svojej ruke, a že človeku pomôže, aj keď sa to človeku nebude na prvý pohľad ako pomoc zdať. Aj v smrti má človek nádej. Nádej, ktorá vychádza od Boha a ktorá je človeku daná ako dar. Nádej od Boha posúva človeka dopredu a dáva mu silu nevzdávať sa, ale ďalej zápasit' a žiť život, ktorý je často preplnený bolesťou a mnohými inými zlými vecami. Apoštol Pavol píše, že spomedzi viery, nádeje a lásky je najväčšia láska (1K 13, 13). Častý jav, ktorý sprevádza zomieranie (hlavne u starých ľudí) je izolácia (už či v nemocnici alebo doma). Pre človeka, ktorý zomiera, tak ku strachu zo smrti pristupuje ešte strach z toho, že bude zomierať sám. „Dôležitosť náboženstva tu leží v tom, že nie iba poskytuje systém viery, ktorý dáva nádej a dôveru, ale tiež dáva k dispozícii sieť dôležitých vzťahov a zároveň ponúka prístup do komunity viery. Farár slúži ako symbol komunity, ktorá sa stará o starších, chorých a zomierajúcich.“(CLEMENTS, 1981, s. 229) Láska sa prejavuje na skutkoch človeka a predsa je láska viac ako iba nejaký ľudský fenomén. Boh je ten, ktorý dáva človeku lásku. Kresťan, ktorý nenávidí brata, nemôže milovať Boha. Nie je možné odlúčiť lásku k Bohu od lásky k človeku. Láska k Bohu sa má manifestovať na láske ku človeku. Ako môže farár pomôcť sprostredkovať a mobilizovať moc viery, nádeje a lásky umierajúcemu starému človeku? George Paterson odporúča, na základe vlastnej práce s vážne chorými a zomierajúcimi, držať sa štyroch princípov (CLEMENTS, 1981, s. 230). Prvým princípom je „byť tam“. Jednoducho nasledovať príklad Jóbových priateľov. Často to najcennejšie, čo môžeme starému človeku čeliacemu smrti ponúknuť, je naša vlastná prítomnosť. Nie je potrebné ani nič hovoriť, stačí proste „byť tam“. Nemusi to nevyhnutne znamenať trávenie dlhých časových úsekov so zomierajúcim. Často stačí chvíľka plnej prítomnosti a pozornosti. Druhý princíp je „byť sebou samým“. Čiže nepretvarovať sa a nenasadzovať si masku profesionála, ktorý má na všetko odpoveď. Tretí princíp je „počúvať“. Počúvanie zahŕňa nielen pozorné počúvanie slov, ale aj to, čo sa za tými slovami skrýva. Čiže byť citlivý na pocity zomierajúceho rovnako, ako na verbálny obsah výpovede. Posledný princíp je „snažiť sa porozumieť“. „Pochopenie a prijatie neprijemných pocitov bez pokúšania sa zmeniť ich, môže pomôcť oslobodiť sa od nich.“(CLEMENTS, 1981, s. 232) Pochopiť znamená tiež rešpektovať druhého takého, aký je. Je to ďalej pozvanie

zdieľať to, čo ho trápi. Žiaden farár určite nezabezpečí to, že smrť bude pôvabnejšia. „Napriek tomu, starostlivá pastierska starostlivosť môže zvýšiť možnosť, že koniec života nebude deštruktívna negácia jeho zmyslu, ale skôr sa stane jeho vyvrcholením a naplnením.“(CLEMENTS, 1981, s. 234)

3.6.2 Pastiersky rozhovor s umierajúcim

O pastierskom rozhovore so starým človekom som sa už zmienil vyššie (3.3). V tejto podkapitole sa ešte chvíľu zastavím pri špecifických znakoch pastierskeho rozhovoru s umierajúcim človekom. Farár Kaczmarczyk uvádza, s odvolaním sa na Blumenthala – Barbyho, päť zásad vedenia pastierskeho rozhovoru s umierajúcim (KŘIVOHLAVÝ, 1995, s. 62). Prvou zásadou je citová (emocionálna) zúčastnenosť hovoriaceho. Umierajúci si citlivo všima postoj duchovného (farára), s ktorým k nemu pristupuje. Druhou zásadou je skutočnosť ochoty ísť s pacientom kus neznámej cesty. Umieranie je úsekom životnej cesty, po ktorej ide každý iba raz, a teda je to vždy niečo nové. Pre umierajúceho je to niečo neznáme. Je preto oporou a povzbudením, keď po nej nemusí ísť sám, ale s človekom, ktorý zdieľa rovnakú vieru a nádej. Treťou zásadou je autenticita – hodnovernosť a skutočnosť vzťahu. Na ňu nadväzuje štvrtá zásada, ktorou je pravdivosť. Dôležité je však pamätať na to, že je podstatné to, ako pravdu zomierajúcemu povieme. „A o to jde v pastýřském rozhovoru s umírajícím především, aby pravda byla sdělována s láskou a laskavostí.“(KŘIVOHLAVÝ, 1995, s. 65) Poslednou piatou zásadou je tolerancia – znášateľné prijímanie pacienta. Je potrebné prijať človeka takého, aký je.

4 Pastierska starostlivosť o starých ľuďí v Reformovanej kresťanskej cirkvi na

Slovensku

V tejto kapitole budem vychádzať hlavne z poznatkov, ktoré som získal vďaka dotazníkom. Navštívil som cirkevné zbory Reformovanej kresťanskej cirkvi v šiestich rôznych mestách/obciach. Sú to všetko cirkevné zbory, kde sú mladí farári/kapláni (priemerný vek je zaokrúhlene 29 rokov) a poprosil som členov zboru, ktorí majú 60 a viac rokov, a taktiež farárov v daných zboroch, aby vyplnili jednoduchý dotazník. Dotazníky sa týkali pastierskej starostlivosti o starých ľudí. Na nasledujúcich riadkoch zhrniem a zhodnotím výsledky dotazníkov a pokúsim sa urobiť čiastočné závery. Urobil som dva typy dotazníkov⁶. Prvý bol určený pre mladých farárov (Príloha č. 1) a druhý pre členov zboru, ktorí majú 60 a viac rokov (Príloha č. 2).

4.1 Pastierska starostlivosť o starých ľudí z pohľadu farára

V dotazníku pre farárov som sa snažil zistiť hlavne to, ako sa mladému farárovi pracuje so starými ľuďmi, ktorí sú členmi jeho cirkevného zboru. Dotazník vyplnilo 6 farárov⁷ zo šiestich rôznych miest/obcí (vecné podrobnosti ohľadom výsledkov. Ktoré som získal vďaka dotazníku, sú uvedené v Prílohe č. 3).

4.1.1 Nedostatky

Prvá otázka pre farárov sa týkala ich nedostatkov v prístupe ku starým ľuďom. Aké problémy sa môžu vyskytnúť pri pastierskej starostlivosti o starých ľudí? V čom je táto práca problematická? Prináša skôr radosť alebo trápenie? Dvaja farári tu uviedli, že ich najväčším nedostatkom je nedostatok času. V ich zbore je veľa ľudí a preto nestíhajú pastoračné návštevy tak, ako by chceli. Jeden z dotyčných farárov napísal, že pokladá pastoračné návštevy za to najdôležitejšie pri pastorácii starých ľudí. Pri pastorácii môžu farárovi efektívne pomôcť aktívni členovia zboru, členovia presbyterstva alebo ktokoľvek zo zboru, kto preukáže záujem o druhého. Jeden z dotyčných farárov dokonca navrhol, aby vznikali „funkčné diakonické komisie zložené z radov presbyterov, alebo ochotných členov zboru“, ktoré by farárovi pomáhali (resp. zastupovali) pri pastoračných návštevách starých ľudí. Iným

⁶ Všetky podrobnosti ohľadom dotazníkov, ako aj samotné dotazníky, uvádzam v prílohách. (Sú to prílohy č. 1 - 4)

⁷ Dotazník vyplnili traja farári a tri farárky. Avšak, kvôli väčšej anonymite budem o všetkých písať v mužskom rode.

riešením môže byť to, že v cirkevných zboroch s veľkým počtom členov, budú pôsobiť viacerí farári naraz. Prácu si tak môžu zmysluplne rozdeliť a lepšie sa venovať im zverenej oblasti. V niektorých zboroch to funguje napr. tak, že tam majú mládežníckeho farára, ktorý sa pochopiteľne venuje iba práci s mladými ľuďmi. Výhoda viacerých farárov na zbore je aj to, že každý má dar na niečo iné. Títo farári by sa potom mohli stretávať na pravidelných poradách, kde by si navzájom zreferovali ako pokračujú v práci v im zverenej oblasti a spoločne sa dohodli na ďalšom postupe. V cirkvi, ktorej som členom (Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku), je však situácia úplne opačná. Niektorí farári nemajú iba jeden zbor, ale viac zborov, a to nie v jednom meste/obci, ale každý zbor je na inom mieste. Farár tak musí určitý čas stráviť cestovaním a nemôže sa naplno venovať práci v jednom zbore. Ďalším problémom bol veľký vekový rozdiel medzi mladým farárom a starými členmi zboru. Mladý farár sa často nedokáže vcítiť do situácie starého človeka. Nie preto, že by nechcel, ale preto, že sa mu proste nikdy nestalo niečo z toho, čo je pre starého človeka bežné. Mladý farár v mnohých prípadoch nikdy nezažil to, čo starý človek. Napr. smrť detí alebo rovesníkov, celkovo podlomené zdravie rôznymi chorobami, a. i. Starí ľudia niekedy hovoria: „To vy (nejaký mladý človek), nemôžete pochopiť!“ Starého človeka trápi v mnohých prípadoch niečo úplne iné, ako mladého človeka. Farár tiež často nevie pomôcť fyzicky. Je to preto, že nemá dostatočné vedomosti alebo kvalifikáciu. Farár nie je doktor. U farárov, ktorí su na zbore iba zopár mesiacov bolo problémom tiež to, že ešte dobre nepoznajú svojich členov zboru a teda ani to, čo ich trápi. V jednom prípade bol tiež problém v tom, že farár musí do cirkevného zboru dochádzať z veľkej vzdialenosti. Kvôli tomu nie je tiež k dispozícii, keď niekto potrebuje duchovnú pomoc. Tieto problémy by sa však dali označiť iba za dočasné a „ľahko“ vyriešiteľné.

4.1.2 Príprava na teologickej fakulte

Druhá otázka pre farárov sa týkala toho, ako ich na pastiersku starostlivosť o starých ľudí pripravila fakulta. Čo im fakulta dala? Čo im pri štúdiu chýbalo? Traja farári odpovedali, že fakulta im poskytla teoretické vedomosti. Jeden ďalej napísal, že na danú tému bol nedostatok prednášok (ak vôbec nejaké boli). Čiže fakulta im pomohla iba čiastočne, a to aj tak nie veľmi. Jednému z farárov dala dobré základy práca v diakonii, návštevy starých ľudí v penziónoch a domovoch dôchodcov a tiež

výcvik komunikácie a iných oborov v sociálnej oblasti v predchádzajúcom zamestnaní. Inému farárovi zase samostatné štúdium psychologickej a inej literatúry na danú tému. Ďalší farár zase napísal, že v rámci štúdia navštevoval prednášku s názvom „Základy psychológie“. V rámci štúdia tiež viackrát navštívil onkologické oddelenie. Veľmi ma zaujala jedna odpoveď, ktorá znela: „Fakulta mi ukázala smer, ukázala hodnotu každého života, tj. aj starého.“ Táto odpoveď ma zaujala preto, že ja sám mám rovnakú skúsenosť. Moji učitelia a spolužiaci na fakulte ma naučili vážiť si každého človeka a pristupovať ku každému s úctou, ktorá mu bezpodmienečne prislúcha. Teologická fakulta iba málokedy poskytuje niečo viac, ako teoretické vedomosti. Netvrdím to ako kritiku, ale ako holý fakt. Teológia je veda, a ako taká sa viac sústreďí na teoretické poznanie, ktoré sa však môže využiť v praxi.. Jeden z farárov napísal: „No nemyslím si, že príprava na fakulte je uzavretý celok. Potrebujem stále študovať, čítať, rozprávať sa s tými, ktorí majú viac skúsenosti...“ Iný farár zase napísal: „...teda čo sa týka teoretických vedomostí, tak fakulta dáva istý základ, ktorý je však potrebné samostatným štúdiom, najmä literatúry týkajúcej sa psychológie, dopĺňať. Myslím si však, že pri tejto práci je najdôležitejší prístup k ľuďom, schopnosť empatie, trpezlivosť v načúvaní, láska k ľuďom. Tomuto nemôže naučiť žiadna fakulta.“ Podľa môjho názoru je prospešné a dôležité, aby študent teológie, ktorý chce byť neskôr farárom, bol aktívnym členom svojho domáceho spoločenstva. Tam môže získať praktické skúsenosti pre neskoršiu službu a tiež si čiastočne vyskúšať to, čo sa naučil na fakulte. Spoločenstvo bratov a sestier v zbore pre neho môže byť tiež oporou v čase, keď bude mať pochybnosti o svojej viere. Fakulta nikdy nenahradí spoločenstvo v cirkevnom zbore. Nikdy tiež nedá to čo tzv. „škola života“. Úlohou fakulty nie je „vychovať“ dokonalého farára a pripraviť ho na všetko, čo ho čaká. Bolo by to nereálne a smiešne, keby mala teologická fakulta takéto ciele. Ľudský život je veľmi heterogénny a pestrý a ako taký prináša rôznorodé situácie a problémy, ktoré je potrebné riešiť. Veľa vecí sa farár naučí až v praxi. Cirkevný zbor mu ponúka takúto prax ešte počas štúdia.

4.1.3 Je práca so starými ľuďmi ľahká alebo ťažká?

Posledná otázka na farárov sa týkala toho, ako sa im pracuje so starými ľuďmi. Každá veková skupina si vyžaduje iný prístup. Farár ma väčšinou v zbore členov, ktorí viac alebo menej zastupujú každú vekovú skupinu. Ako som vyššie

poznámenal, každý človek má iné nadanie. Mojm cieľom bolo zistiť, ako sa dotyčným farárom pracuje so starými ľuďmi. Je pre nich táto práca ľahšia, ako práca napr. s mladými ľuďmi? K tejto otázke som ja osobne pristupoval s určitými predsudkami. Očakával som, že farári budú mať v práci so starými ľuďmi problémy a prístup k tejto vekovej skupine nebude hodnotený veľmi kladne. Výsledky dotazníku ma však milo prekvapili. Iba jeden z opýtaných napísal, že pastierska starostlivosť je pre neho ťažšia, ako práca s inou vekovou skupinou. Je to preto, že v živote mladého človeka je viacej aspektov, ktorými sa môže zaoberať, pretože starí ľudia sa väčšinou bavia o chorobe, a v tom im ako mladý a zdravý človek nevie ani poradiť, ani pomôcť. Ďalší dvaja farári uviedli, v čom je práca so starými ľuďmi ľahká, a v čom ťažká. Ľahšia je v tom, že aj pri najmenej pomoci sa farárovi skoro vždy dostáva satisfakcie vo forme vďačnosti. Starí členovia zboru sa tiež viac zaujímajú o duchovné veci, a teda nie je pre farára problém nájsť spoločnú reč alebo poradiť. Mladí ľudia majú často iné starosti a duchovné problémy sú niekedy na poslednom mieste. Starí ľudia tiež radi a spontánne rozprávajú a teda tu nie je problém pri nadväzovaní komunikácie. Tiež nemajú problém prejavovať spokojnosť a radosť zo služby farára. Pastierska starostlivosť je zase ťažšia v tom, že veľký vekový rozdiel často spôsobuje problém vcítiť sa do starostí starého človeka. Pri pastorácii starých ľudí sa tiež často stáva, že pastorovaný je zanedlho ten, „ktorého má farár pochovať.“ Samozrejme sa to môže stať pri ktoromkoľvek členovi zboru, ale pri starých ľuďoch je to pravdepodobnejšie. Pri pastorácii vzniká určitý vzťah medzi farárom a členom zboru. Tento vzťah (v prípade pastorácie starého človeka) narúša vedomosť, že pastorovaný môže zanedlho zomrieť. Teda vzťah farár-starý člen zboru vzniká a pretrváva s vedomím, že je to na veľmi krátky čas. Farár je tiež často jediný, kto navštevuje nejakého starého človeka, ktorý žije sám. Avšak nikdy nenahradí rodinu dotyčného. Ďalší farári uviedli, že pastierska starostlivosť o starých ľudí je vďačnejšia, obohacuje a povzbudzuje. Starí ľudia sú tiež svedkovia viery. Môžu mladým vydávať svedectvo o tom, ako Pán Boh konal v ich živote. Starší ľudia majú tiež často širší rozhľad a „vidia“ ďalej, ako mladší. Jeden z opýtaných napísal: „So starými ľuďmi sa mi komunikuje veľmi dobre.“ Práca so starými ľuďmi si tiež nevyžaduje žiadne nové metodické postupy a formy. Stačí proste posedieť a porozprávať. Jeden farár uviedol ohľadom pastorácie starých ľudí: „...mám pocit, že to má cenu. No pri mladých ten pocit mám málokedy. Nevieam to zhodnotiť, či je

ľahšia alebo ľažšia, s mladými je to boj, je to o tom, že to robím rád, aj keď to šilene bolí, vtedy si rany hojím návštevami u starých ľudí, aby som mal pocit, že som aspoň trochu užitočný. Mám rád starých ľudí a veľakrát sa modlím, aby som raz mal ich múdrosť alebo trpezlivosť. To je vzácné.“ Podobnú skúsenosť má aj farár Havránek, ktorý vo svojej knihe napísal: „Při pastoračních návštevách si ověřuji, kolik životní moudrosti a jedinečně křesťanských postojů mohu posbírat právě u těch, kteří už ani do obecnství sboru přijít nemohou a jsou odkázani na lůžko uprostřed čtyř stěn.“ (HAVRÁNEK, 1986, s. 101) Jeden z farárov, ktorý vyplnil dotazník, napísal: „Tam, kde sa zdá, že ja idem potešiť starého človeka, mnohí z nich potešia mňa.“ O tom tiež píše profesor Smolík: „Pro mladé vikáře je pastorační setkání příležitostí, kde více přijímají, než mohou rozdávat.“ (SMOLÍK, 1991, s. 51) Jeden farár v odpovedi na túto otázku ešte poznamenal, že pastierska starostlivosť o starých ľudí je opomínaná a zanedbávaná. Dalo by sa to povedať celkovo o diakonii. Plne s týmto názorom súhlasím. Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku má slabo rozbehnutú diakonickú prácu.

4.2 Pastierska starostlivosť o starých ľudí z pohľadu členov zboru, ktorí majú 60 a viac rokov

Zaujímalo ma, ako sa v jednotlivých cirkevných zboroch Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku prevádza pastierska starostlivosť o starých ľudí a vôbec celkovo, ako sa pracuje so starými ľudmi v jednotlivých cirkevných zboroch. Dotazník vyplnilo 86 ľudí zo šiestich rôznych zborov Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku (vecné podrobnosti ohľadom výsledkov, ktoré som získal vďaka dotazníku, sú uvedené v Prílohe č. 4).

4.2.1 Prístup farára ku starým ľudom

Prvá otázka pre starých ľudí v zbore sa týkala toho, aké majú skúsenosti s prácou farára so starými ľudmi. Prekvapilo ma, že všetci opýtaní hodnotili prácu svojho farára veľmi priaznivo. Takmer všetky odpovede by sa dali rozdeliť do troch skupín. Najčastejšia odpoveď bola veľmi kladne alebo veľmi dobre. Druhá v poradí znela dobre a na treťom mieste je veľmi jednoduchá odpoveď, a to kladne. Väčšinou to boli iba takéto jednoduché hodnotenia, bez akéhokoľvek dodatku. Iba niekedy bolo uvedené niečo viac a nie iba strohá jednoduchá odpoveď. Ľudia väčšinou

hodnotili celkovú prácu farára (našli sa aj takí, ktorí pri tejto otázke oceňovali farárovu prácu s mladými ľuďmi) a len niekedy uviedli konkrétne to, čo si na danom farárovi vážia, a čo oceňujú. Keď napísali viac, tak najčastejšie oceňovali farárove návštevy chorých a starých členov zboru doma alebo v nemocnici. Tieto návštevy sú často spojené aj s vysluhovaním večere Pánovej. Niektorí opýtani tiež oceňovali to, že farár sa snaží vyjsť starým ľuďom v ústrety, že je pozorný, príjemný, ľudský, obetavý, ochotný, že si váži starých ľudí a dokáže sa s nimi poradiť, a že má pekné kázne („..., ktoré sú zrozumiteľné aj nám starým“) a modlitby. Zaujímavé je, že iba jedna odpoveď bola taká, ktorá by sa dala zaradiť do skupiny s označením záporné hodnotenie. Jeden z opýtaných hodnotil prístup farára ku starým ľuďom v jeho zbore, ako povrchný. Pri týchto odpovediach ma prekvapil veľký deficit záporných hodnotení. Už v Starom zákone je človek hodnotený ako „skazený a zmýšľanie jeho srdca je ustavične zlé.“(Gn 6, 5) Podobne apoštol Pavol píše v liste do Ríma: „Všetci totiž zhrešili a nemajú slávy Božej.“(R 3, 23) Ako je potom možné, že hodnotenie farárov je také priaznivé? Sú snáď mladí farári „neskazení“? Myslím si, že by bolo naivné myslieť si, že nejaký človek je bezchybný, alebo že stále robí iba to, čo je dobré. Hodnotenie dopadlo tak priaznivo možno preto, že starí ľudia sú už menej nároční. Väčšinou im stačí veľmi málo, aby mohli niekoho pochváliť. (Samozrejme existujú aj takí starí ľudia, ktorí iba frflú a človek sa im nezavďačí, nech už urobí čokoľvek, ale to nesúvisí z odpoveďami na prvú otázku). Starý človek vie oceniť aj maličkosť a to, čo niekomu pripadá normálne môže byť pre neho výnimočné. Je to vidieť na tom, že starí ľudia si vážia, keď ich farár navštívi. Myslím si, že mladí ľudia by to asi hodnotili opačne. Nieкто by mohol namietat', že hodnotenie dopadlo priaznivo preto, že mladý farár je na danom mieste krátko a ľudia ešte nemali čas ho dobre spoznať. Hodnotení však boli aj farári, ktorí sú na zbore niekoľko rokov a to je podľa môjho názoru dosť dlhá doba na to, aby sa nieкто „ukázal v pravom svetle“. Opodstatnejšia námietka, by podľa môjho názoru bolo to, že farár netrávi so starými ľuďmi veľa času, a to mohlo viesť ku kladnému hodnoteniu.

4.2.2 Aktivity pre starých ľudí v spoločenstve

Druhá otázka sa týkala života v spoločenstve. Zaujímalo ma, aké aktivity poskytuje zbor starým ľuďom. Mladí majú napr. pravidelné biblické hodiny mládeže a deti majú nedeľnú besiedku. Pre deti a mladých sa rok čo rok pravidelne organizujú

rôzne výlety alebo konferencie. Existujú aj nejaké biblické hodiny alebo nejaké iné stretnutie v cirkevnom zbore špeciálne pre starých ľudí alebo aspoň s programom, ktorý by bol zameraný a dotýkal sa ľudí, ktorí majú 60 a viac rokov? Piatí z opýtaných uviedli, že špeciálne pre starých ľudí nie sú v ich cirkevnom spoločenstve žiadne aktivity. Najčastejšie ľudia odpovedali, že sú to biblické hodiny. Biblické hodiny sa spravidla vo väčšine zborov konajú uprostred týždňa. Nie sú však vyhradené iba pre starých ľudí, ale rovnako, ako nedeľné bohoslužby, pre všetkých členov zboru (viď tiež 3.5). Stalo sa to však už akýmsi nepísaným pravidlom, že na biblických hodinách sa väčšinou stretávajú starší a starí ľudia. Druhá najfrekvencovanejšia odpoveď znela „biblické hodiny pre starých, chorých a osamelých po domoch“. Starí ľudia veľakrát nemôžu, hlavne kvôli chorobe, prísť na bohoslužby. Osobné návštevy farára v bydliskách starých ľudí sú preto veľmi vítané. Štyria opýtaní (z rovnakého zboru) uviedli, že v ich zbore sa pre starých ľudí konajú „ranné modlitby a večerné bohoslužby“. Dvaja uviedli, že takouto aktivitou je aj spevokol. V spoločenstve, ktoré ja sám navštevujem, vznikla pred pár rokmi možnosť stretávania sa starších ľudí s príslušným názvom „Stredná generácia“. Je to výsledkom snahy podchytiť v zbore každú generáciu a poskytnúť jej (okrem bohoslužieb) ďalšiu možnosť duchovného rastu, vzdelávania sa v kresťanskej viere a zdieľania sa s ľuďmi, ktorí majú rovnaký vek. „Strednú generáciu“ môže navštevovať každý, kto sa cíti, že patrí do skupiny, ktorá sa takto bežne označuje. Väčšina návštevníkov má však viac ako 60 rokov. Dalo by sa uzavrieť, že aktivít pre starých ľudí nie je v zbore veľa (alebo skôr nedostatok) a všetko nasvedčuje tomu, že je požadovaný skôr osobný prístup farára ku každému jednotlivo, ako nejaké hromadné stretávania sa.

4.2.3 Duchovná služba starých ľudí v cirkevnom spoločenstve

V tretej otázke som sa ľudí pýtal, ako sa zapájajú do aktivít v zbore. Ako slúžia v ich cirkevnom spoločenstve? Čo podľa ich názoru prinášajú alebo čím obohacujú spoločenstvo? Z odpovedí vyplynulo, že na živote zboru sa najčastejšie podieľajú „pasívne“. Najčastejšie odpovedali, že navštevujú služby Božie. Druhá najčastejšia odpoveď ukazovala, že sa modlia. Niektorí povedali, že navštevovať bohoslužby a modliť sa sám doma nie je nič, čo by obohacovalo bratov v zbore. Často je však modlitba to jediné, čo môže človek (a nielen starý) urobiť pre brata

alebo sestru. Tiež v Písme svätom je možné na viacerých miestach nájsť nabádanie k tomu, aby sa kresťania modlili za seba navzájom. Starý človek je už na tom niekedy tak, že to, čo môže pre zbor vykonať sú práve modlitby. Myslím si, že by to malo byť napomenutím pre mladých, ktorí väčšinou nie sú obmedzení chorobou ani ničím iným, a predsa na modlitby tak často zabúdajú. Modliť sa doma v tej nejakej svojej komôrke, ako spolu s bratmi a sestrami na bohoslužbách, je veľmi dobré a prospešné. Šiesti opýtaní odpovedali, že sa zúčastňujú modlitebných stretnutí žien alebo ranných modlitebných stretnutí. Iný dvaja opýtaní navštevujú stretnutie s názvom „Stredná generácia“. Tri opýtané sú tiež členkami zborového spevokolu. Zaujala ma odpoveď, ktorá bola uvedená iba raz. Jeden z opýtaných, ktorý tiež uviedol, že je presbyter, napísal, že pomáha pri stavebných prácach. Kostoly sú už často staré a vyžadujú si opravy a neustálu údržbu. Je potrebné starať sa o spoločné priestory, kde sa členovia jednotlivých zborov stretávajú na bohoslužbách alebo o iné spoločné priestory, ktoré sa využívajú na rôzne zborové účely. Pamätám si, že aj môj starý otec, ktorý bol stolár, ešte v sedemdesiatich rokoch urobil kompletne vnútorné drevené obloženie jedného kostola. Staré latinské príslovie hovorí: „Ora et labora.“ Kresťan sa má nielen modliť, ale aktívne pomáhať tam, kde je to potrebné. Viera kresťana má byť zjavná na jeho skutkoch. Aj z týchto odpovedí sa dá usúdiť, že v daných cirkevných spoločenstvách nie sú žiadne aktivity alebo stretnutia špeciálne pre starých ľudí. Všetky aktivity, ktoré tu boli uvedené, sa týkajú všetkých členov zboru.

4.2.4 Celocirkevné stretnutie starých ľudí

Pri štvrtej otázke mali ľudia odpovedať, či sa niekedy zúčastnili nejakého väčšieho stretnutia so zameraním na starých ľudí. Organizujú sa nejaké konferencie pre starých ľudí? Existuje niečo také ako letný cirkevný výlet pre ľudí nad 60 rokov? Pravidelne každý rok v lete sa organizujú tábory alebo konferencie pre mládež, deti a dorast. Program tábora/konferencie je prispôbený danej vekovej kategórii. Zaujímalo ma, či sa niekto z opýtaných niekedy zúčastnil na niečom takom podobnom, teda na konferencii (výlete) s programom, ktorý by bol zameraný na starých ľudí. Takmer všetci odpovedali krátko a stručne: „Nie!“ Jedna z tých, ktorí odpovedali nie, však tiež napísala, že rada by sa zúčastnila a zase iná uviedla, že sa nezúčastnila preto, že je už stará. Nie všetky odpovede však boli záporné. Dvaja z opýtaných odpovedali, že sa zúčastnili ekumenických bohoslužieb a zase iní dvaja

uviedli, že sa zúčastnili na posviackach kostolov. Obe tieto akcie sú možno vizuálne typické tým, že sa na nich väčšinou zúčastňujú starí ľudia, ale určené sú pre všetky vekové kategórie. Ďalší dvaja opýtani sa zúčastnili „3-dňového stretnutia na Byšte“. Iní traja uviedli, že sa zúčastnili „evanjelizácie v Herľanoch“, ktorá sa organizuje raz ročne. Téma tejto konferencie však bola „Rodina a cirkev“. Táto téma sa podľa môjho názoru dotýka starých ľudí iba okrajovo. Jeden z opýtaných uviedol, že sa zúčastnil na „modlitebnom aliančnom týždni“. Zase sa to však týka všetkých členov zboru. Celkovo by sa k odpovediam na túto otázku dalo povedať, že boli záporné. Ani jeden z opýtaných sa nezúčastnil na nejakom veľkom celocirkevnom (viacdňovom) zhromaždení, ktoré by bolo zamerané na starých ľudí. Ja sám som tiež nikdy nepočul, že by sa v našej cirkvi organizovalo nejaké väčšie stretnutie, ktoré by bolo zamerané na problémy starnutia alebo na strasti a radosti starého človeka.

4.2.5 Aké témy preberať so starými ľuďmi?

V poslednej otázke na starých ľuďmi som chcel zistiť, aké témy by chceli preberať na biblických stretnutiach v cirkvi. Zaujímalo ma, čo opýtaných starých ľudí trápi, a o čom by sa chceli viacej rozprávať na stretnutiach v cirkvi, ktoré sami navštevujú. Spomedzi všetkých piatich otázok boli práve na túto poslednú piatu otázku najrôznorodnejšie odpovede. Predsa len prevládali dva typy odpovedí. Najčastejšie sa vyskytovala požiadavka biblických tém. Viacerí napísali, že by chceli postupne preberať Starý a Nový zákon. Čiže, najviac ľudí v odpovedi na túto otázku napísalo, že by chceli preberať texty z Písma svätého. Niektorí boli tiež konkrétnejší a napísali, aké témy by chceli preberať. Traja napísali, že by chceli viacej rozoberať (resp. diskutovať o, učiť sa o) Božiu lásku. Jedna z opýtaných by chcela hovoriť hlavne o obrátení a znovuzrození, pretože to považuje za veľmi dôležité. Zase iná opýtaná uviedla, že by ju zaujímala téma s názvom „Ženy v biblii“. Druhá najčastejšia odpoveď bola opäť „pasívna“. Odpovede zneli asi takto: „... výber tém nechávam na farárovi.“ alebo „...také, aké vyberie pán farár“. Títo opýtani sú presvedčení o tom, že farár vie, aké témy sú vhodné a spoliehajú sa na jeho úsudok. Na treťom mieste sa umiestnila odpoveď, že o tom neuvažovali, alebo že nevedia. Dvaja opýtani by chceli preberať historické témy. Jeden z nich uviedol konkrétne, že by sa chcel viac dozvedieť o reformátoroch. Jedna opýtaná napísala, že by bola rada, keby sa preberali témy o výchove detí. Aj keď sa mnohé odpovede opakovali, tak je

vidno, že aj starí ľudia majú rôznorodé záujmy. Z 86 opýtaných iba 12 ľudí odpovedalo, že to nechajú na výbere farára a 9 ľudí odpovedalo, že nevedia. Väčšina teda odpovedala veľmi konkrétne a viacerí tiež napísali konkrétnu tému, ktorú by chceli preberať.

4.3 Zhrnutie a záverečné hodnotenie

Dotazníky vyplnilo 6 farárov a 86 členov zboru. Uvedomujem si, že to nie je veľmi veľký počet na to, aby sa z toho dali pravdivo vyvodit' nejaké všeobecné závery alebo štatistické údaje. Predsa len, myslím si, že poznatky získané na základe dotazníkov nie sú úplne zanedbateľné, ale majú k danej problematike, čo povedať. Najprv sa zastavím pri dotazníkoch pre farárov. Celkovo by sa dalo povedať, že mladým farárom sa so starými ľuďmi pracuje dobre. Väčšina ju dokonca hodnotila v zmysle, že ich obohacuje a povzbudzuje. Dovolím si tvrdiť, že so starými ľuďmi sa im pracuje niekedy lepšie, ako s mladými ľuďmi alebo s rovesníkmi. Problémom tu môže byť vekový rozdiel. Mladý farár niekedy nedokáže pochopiť člena svojho zboru, ktorý je starý. Vekový rozdiel tu pôsobí tak, že oboch (farára a člena zboru) stavia do úplne iných pozícií. Mladý farár nedokáže úplne porozumieť starému členovi zboru nie preto, že by nechcel a preto, že nikdy nezažil mnohé z toho, čo starý človek, a preto je mu ťažké sa k nemu priblížiť. Dôležitý je tu však, podľa môjho názoru postoj vzájomného rešpektu a akceptovania. Ak starý človek nebude urputne trvať na tom, že „mladé ucho“ mu nemá, čo povedať, tak z toho bude mať iba osoh. Čo sa týka toho, ako farárov na pastoráciu starých ľudí pripravila teologická fakulta, tak odpovede boli jednoznačné a to, že im poskytla teoretické vedomosti. Je na mieste otázka, či je úlohou fakulty poskytovať aj niečo viac, alebo či práve teoretické vedomosti nie sú presne to, čo má fakulta dávať svojim študentom. Druhý dotazník vyplnili členovia zboru, ktorí, podľa určitého členenia (str. 2), patria do vekového obdobia nazvaného senium, čiže sú to ľudia ktorí majú 60 a viac rokov. Výsledky tohoto dotazníku boli pri hodnotení farára jednoznačné. Celkovo by sa pri tejto otázke dalo povedať, že starí členovia zboru hodnotili prácu farára veľmi kladne. Bolo to hodnotenie úprimné alebo boli starí ľudia iba málo kritickí (mám na mysli konštruktívnu kritiku)? Na túto otázku je ťažké odpovedať. Všetky dotazníky boli anonymné, a preto nemali ľudia žiaden dôvod prikrášľovať odpovede. Vyššie som sa už zmienil, že starý človek dokáže oceniť aj maličkosti (str. 40). Odpovede

teda mohli byť úprimné a pravdivé v tom zmysle, že opýtaní starí ľudia naozaj takto vidia farára a to, čo robí v ich cirkevnom zbore. Na otázku, aké aktivity pre starých ľudí existujú v ich zbore, uviedla väčšina opýtaných také stretnutia, ktoré navštevujú hlavne starí ľudia. Nie sú však zamerané iba na starých ľudí. Je však na mieste otázka, či vôbec majú starí ľudia záujem o nejakú špeciálnu možnosť stretávania sa? So životom v zbore súvisí aj služba jednotlivca. Starí ľudia najčastejšie odpovedali, že navštevujú bohoslužby a modlia sa za ich cirkevné spoločenstvo. Hoci je človek starý, tak má čo dať svojmu cirkevnému spoločenstvu. S aktivitami v zbore úzko súvisí aj nejaké väčšie celocirkevné stretnutie. Absolútna väčšina opýtaných odpovedali, že sa nikdy nezúčastnili na nejakej väčšej cirkevnej akcii pre starých ľudí. Aj tu sa ponúka otázka, či by zorganizovanie nejakej takejto akcie bolo prijaté s nadšením so strany starých ľudí. Dotazník pre starých ľudí uzatvárala otázka, aké témy by chceli preberať? Ľudia najčastejšie odpovedali, že by radi preberali biblické témy. Reforomovaná cirkev patrí do skupiny „kalvínskych“ cirkví. V kalvinizme je daný veľký dôraz na výklad biblického textu a myslím, že na odpovediach starých ľudí je dobre viditeľné to, ktorej cirkvi sú členmi. Mnohí z opýtaných však výber témy nechali na voľbe farára.

Záver

V biblii nenájdeme žiadny priamy príkaz pre pastiersku starostlivosť o starých ľudí. Vyplýva to však z príkazu lásky ku každému človeku, a to bez ohľadu na vek. Láska k Bohu a láska k človeku sú navzájom prepojené a nie je možné úspešne praktizovať iba jednu z nich.

Z gerontologického hľadiska je za starého človeka považovaný ten, kto dosiahol šesťdesiaty rok života. Starnutie a staroba sa prejavuje fyzickými (vonkajšími) a vnútornými (psychickými) zmenami. Mení sa telo človeka a bez zmeny nezostáva ani jeho psychika. V starobe často dochádza ku zmene sociopsychických vzťahov. Záleží od toho, kde starý človek žije. Môže žiť sám, alebo na mieste, kde prichádza do častého kontaktu s inými ľuďmi. Starý človek rád robí všetko podľa rokmi overenej šablóny a je len málo ochotný robiť niečo inak, ako má vo zvyku. Jedným z dôležitých faktorov, ktoré vplývajú na starnutie, je odchod do dôchodku. Niektorí to prijímajú pozitívne a využívajú výhody, ktoré so sebou dôchodkový vek prináša a iní sa s tým zase nevedia vyrovnáť a chýba im ich zamestnanie alebo kolektív v práci. So starobou je tiež neodmysliteľne spojená smrť. Smrť sa bytostne dotýka každého človeka. Náboženstvo môže človeku pomôcť lepšie sa vyrovnáť so smrťou. Jedným z tých, kto môže pomôcť pri riešení otázok posmrtného života, je farár. Hovoríme teda o pastierskej starostlivosti.

Pastierska starostlivosť sa spravidla týka farára a členov jeho zboru. Prebieha na spoločných stretnutiach, ako aj pri osobných návštevách. Starý človek dochádza tiež často do kontaktu s lekárom. Úlohy farára a lekára môžu byť niekedy zameniteľné. Pri pastierskej starostlivosti je najdôležitešia láska. Láska, ktorú do srdca človeka dáva, a v ňom udržuje, Pán Boh, umožňuje farárovi priblížiť sa pastorovanému. Je to láska, ktorá sa snaží pochopiť druhého a pomôcť mu pri jeho starostiach a problémoch. Vo vŕahu farár-člen zboru sú obaja na rovnakej úrovni. Navzájom sa majú od seba, čo učiť. Majú sa tiež navzájom napomínať a potešovať v utrpení. Tiež mladý farár má, čo ponúknuť starému „ostrieľanému“ členovi zboru. Farár bol do služby povoláný Hospodinom a ako taký má, čo by odovzdal (1 Tim 4, 12). U toho, kto potrebuje pomoc, však musí byť ochota prijať ponúkanú pomoc. Pri pastorácii starých ľudí ide často o pastoračné rozhovory v bydlisku starého človeka. Pri rozhovore musí byť daný veľký dôraz na pozorné počúvanie. Vypočuť niekoho, kto sa nemá s kým porozprávať je niekedy viac, ako dávať „cenné“ rady. Každý človek má určitý dar alebo talent od Hospodina. Tiež starý človek má, čo ponúknuť a

jeho služba v cirkevnom zbore nie je zanedbateľná (a často môže byť ľudskému oku skrytá, čo jej však neuberá na vážnosti a dôležitosti). Staroba je posledné obdobie života človeka, no aj napriek tomu sa aj v starobe môže človek veľa naučiť. V starobe tiež môže zmysluplne využiť to, čo sa naučil v mladosti a svoje skúsenosti tiež odovzdať mladším členom zboru. V cirkevnom zbore by malo existovať aj stretnutie špeciálne pre skupinku starých ľudí. Miesto, kde by sa mohli „starí rovesníci“ rozprávať o tom, čo ich trápi, zdieľať sa a čítať si slovo Božie, spievať a spoločne sa modliť. Program takejto skupinky by záležal od toho, čo si vyberú samotní členovia skupiny. Môžu sa však preberať témy, ktoré sa ich bytostne dotýkajú, napr. ako sa vyrovnáť s odchodom do dôchodku alebo odchodom potomka z domu, zmysel života a význam starého človeka, utrpenie a smrť. Smrť a rôzne choroby sú veci, ktoré najčastejšie najviac trápia starého človeka. Farár (a hlavne mladý) musí byť veľmi pozorný, všímavý a citlivý, pretože prichádza do kontaktu s niekym, kto zažil to, čo je pre neho zatiaľ veľmi cudzie.

Celú prácu uzatvára malý výskum o pastierskej starostlivosti o starých ľudí v rôznych cirkevných zboroch. Výskum sa týkal mladých farárov a starých členov zboru. Mladí farári hodnotili prácu so starými ľuďmi v ich spoločenstve veľmi kladne, viacerí dokonca, ako prínosnú a obohacujúcu. Problémom môže byť vekový rozdiel a rozdielne postavenie mladého farára a starého človeka. Prípravu na fakulte na prácu s touto vekovou skupinou hodnotili mladí farári väčšinou tak, že im poskytla teoretické vedomosti. Zo strany členov zboru bola práca farára skoro jednohlasne hodnotená pozitívne. Mnohí z opýtaných tiež nechávajú na farárovi výber tém, ktoré by sa mali preberať na spoločných stretnutiach. Väčšina by však chcela preberať texty z Písma svätého. V daných cirkevných zboroch nie je žiadne stretnutie špeciálne zamerané na starých ľudí a opýtaní sa tiež nikdy nezúčastnili na žiadnom väčšom celocirkevnom stretnutí, ktoré by bolo zamerané na starých ľudí.

Vyššie som viackrát napísal, že podľa môjho názoru, by mali existovať v cirkevnom zbore (spoločenstve) špeciálne skupiny, ktoré by navštevovali iba starí ľudia a program by bol prispôbený danej vekovej kategórii. Stálo by však za ďalšie preskúmanie, či vôbec sami starí ľudia majú o takéto stretávanie sa záujem. Rovnako to platí aj o nejakom celocirkevnom stretnutí pre starých ľudí. Myslím si, že ak o to nie je záujem, tak je zbytočné niečo organizovať.

Register biblických odkazov:

Genesis

6, 5

25, 8

Exodus

20, 12

Levitikus

19, 32

Matúš

22, 38 – 39

Lukáš

10, 25 – 37

Rimanom

3, 23

5, 1

1. Korinským

13, 13

2. Korinským

5, 20

Efezským

2, 8 – 10

1. Timoteovi

4, 12

1. Jánov

4, 20 – 21

Bibliografia:

a) Primárna literatúra

BORCHERT, L.G.; LESTER, A.D. Spiritual dimensions of pastoral care. Philadelphia: Westminster Press, 1985. 151 s. ISBN 0664245625

CLEMENTS, W. M. Care and counseling of the aging. Philadelphia: Fortress Press, 1979. 120 s. Creative pastoral care and counseling series. ISBN 0800605616

CLEMENTS, W. M. Ministry with the aging. San Francisco: Harper & Row, 1981. 250 s. ISBN 006061496X

HAVRÁNEK, A. Úvahy o pastýřské péči. Praha: Církev bratrská, 1986. 280 s.

MAVES, P. B.; CEDARLEAF, J. N. Older people and the church. New York: Abingdon-Cokesbury Press, 1949. 264 s.

PŘÍHODA, V. Ontogeneze lidské psychiky. 4: Vývoj člověka v druhé polovině života. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 495 s.

SMOLÍK, J. Pastýřská péče. Praha: Kalich, 1991. 264 s. Studijní texty ISBN 80-7017-276-2

WISE, C. A. Pastoral counseling. New York: Harper, 1951. 200 s.

JESCHKE, Josef Bohuslav. Lístky o stáří. Kostnické jiskry, 1972 č. 31 – 44; 1973 č. 1 – 10

b) Sekundárna literatúra

BLUMENTHAL - BARBY, K. Kapitoly z thanatologie. Praha: Avicenum, 1987. 149 s.

DONIGER, S. The best of pastoral psychology. New York: Pastoral psychology press, 1952. 256 s.

FRANKL, E. V. Lékářská péče o duši. Brno: Cesta, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0

HAŠKOVCOVÁ, H. Fenomén stáří. Praha: Panorama, 1990. 407 s. ISBN 80-7038-158-2

KALVACH, Z. Úvod do gerontologie a geriatrie. Praha: Karolinum, 1997. 193 s. ISBN 80-7184-366-0

KOMENSKÝ, J.A. Obecná porada o nápravě věci lidských. 3. svazek. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN 80-205-0228-9

KŘIVOHLAVÝ, J.; KACZMARCZYK, S. Poslední úsek cesty. Praha: Návrat domů, 1995. 93 s. ISBN 80-85495-43-0

PACOVSKÝ, V. Gerontologie. Praha: Avicenum, 1981. 298 s.

STOFF, G. Dobré slovo u lůžka nemocných. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994. 99 s. ISBN 80-85527-54-5

STUART-HAMILTON, I. Psychologie stárnutí. Praha: Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-274-2

ŠTEFKO, A. Dôstojnosť človeka v starobe, chorobe a umieraní. Trnava: Dobrá kniha, 2003. 145 s. ISBN 80-7141-429-8

c) Pomocná literatúra

Biblia: Písmo sväté starej a novej zmluvy. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1978. 1079 s. ISBN 0 564 03222 0

HUNTER R. J. Dictionary of pastoral care and counseling. Nashville: Abingdon, 1990. 1346 s. ISBN 000072446

DOUGLAS J. D. Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN
80-85495-65-1

Príloha č. 1: **Dotazník pre farárov**

Vek:

Pohlavie:

Dĺžka obdobia pôsobenia na zbore:

1) Koľko členov je vo vašom zbore?

2) Koľko členov má 60 a viac rokov?

3) V čom si myslíte, že máte nedostatky v prístupe ku starým ľuďom v zbore?

4) Ako vás na pastoračnú starostlivosť ku starým ľuďom pripravila fakulta?

5) Je pre vás pastoračná služba ku starým ľuďom ľahšia/ťažšia ako napr. ku vašim rovesníkom? V čom?

Vek:

Pohlavie:

1) Ako hodnotíte prístup farára ku starým ľuďom? Čo sa vám páči/napáči? Čo by ste zmenili? Čo oceňujete?

2) Aké aktivity pre starých ľudí (60 rokov a viac) sú vo vašom zbore (okrem bohoslužieb)?

3) Podieľate sa nejako na živote zboru, napr. modlitebne, návštevou bohoslužieb, vedením nejakého stretnutia, atď.?

4) Zúčastnili ste sa niekedy nejakého väčšieho cirkevného stretnutia pre starých ľudí?
Ak áno, môžete popísať program stretnutia a vaše pocity?

5) Aké témy by ste chceli prebrať na jednotlivých biblických stretnutiach?

Vek

Farár č. 1: 31

Farár č. 2: 28

Farár č. 3: 30

Farár č. 4: 29

Farár č. 5: 25

Farár č. 6: 30

Priemer: 29 rokov

Dĺžka pôsobenia na zbore:

Farár č. 1: 8 rokov

Farár č. 2: 5 rokov

Farár č. 3: 5 rokov

Farár č. 4: 3 mesiace

Farár č. 5: 1 rok a 5 mesiacov

Farár č. 6: 6 rokov

Priemer: 4 roky a 3 mesiace

Mestá/obce kde pôsobia:

Trebišov, Sečovce, Bežovce, Trstenné pri Hornáde, Trhovište, Blatná Polianka

Študovali a promovali na teologických fakultách v týchto mestách:

Praha, Bratislava, Komárno

Počet všetkých členov v zbore:

Zbor č. 1: 128

Zbor č. 2: 136

Zbor č. 3: 305

Zbor č. 4: 70

Zbor č. 5: 300

Zbor č. 6: 122

Spolu: 1061

Počet členov zboru, ktorí majú 60 a viac rokov:

Zbor č. 1: 24 (dotazník vyplnilo: 3 ženy a 1 muž = 4)

Zbor č. 2: 51 (dotazník vyplnilo: 13 žien a 6 mužov = 19)

Zbor č. 3: 107 (dotazník vyplnilo: 19 žien a 3 muži = 22)

Zbor č. 4: 12 (dotazník vyplnilo: 5 žien a 2 muži = 7)

Zbor č. 5: 55 (dotazník vyplnilo: 17 žien a 4 muži = 21)

Zbor č. 6: 20 (dotazník vyplnilo: 11 žien a 2 muži = 13)

Spolu: 269 (dotazník vyplnilo: 68 žien a 18 mužov = 86)

Priemerný vek v jednotlivých zborech (60 a viac rokov a iba tí, ktorí vyplnili dotazník):

Zbor č. 1: 68

Zbor č. 2: 68

Zbor č. 3: 71

Zbor č. 4: 70

Zbor č. 5: 73

Zbor č. 6: 72

Priemer: 70

Celkové hodnotenie:

Dotazník vyplnilo 68 žien a 18 mužov (spolu 86 ľudí) zo šiestich rôznych cirkevných zborov Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. Priemerný vek je 70 rokov.